

TOVERBERG

80

JAARGANG 21 / 1 LENTE 2026

HET BELEEFDE GENOT

CURLTURELE EN LITERAIRE KRING

HBC
HBC

HET BELEEFDE GENOT
HET BELEEFDE GENOT
VZW

*'Ieder mens die genoeg schept in
het voltooien van zijn taak is een
kunstenaar; welke ook die taak is en
hoe nederig ze ook is, hij brengt een
kunstwerk tot stand. De toetssteen is
het beleefde genot, het plezier, de
perfectie: het overtuigend resultaat!'*

Henry van de Velde

Doornlaan 8, 8210 Zedelgem

0498 73 58 73

info@hetbeleefdegenot.be

BTW BE 0893 747 805

Rek. BE71 0014 8517 3969

www.hetbeleefdegenot.be

Colofon

Redactie: Els Vermeir, Carine
Vankeirsbilck, Marie-Rose D'Haese,
Bart Madou, Patrick De Wulf

Werkten ook mee: Marie-Claire
Devos, Gerda De Mey, Chris Spatz,
Kris Huyge

Kaft: 'Waarheen, Planeet Aarde' -
Maurits De Coen

Vormgeving: Stefaan Huysentruyt

Foto's: zie verwijzingen

Toverberg verschijnt 4x per jaar, bij
het begin van elk jaargetijde.

Lid worden van 'Het Beleefde Genot'
kan via een abonnement op
'TOVERBERG' door 25 € te storten
op de hierboven vermelde rekening.

Afzonderlijke nummers: 8 €

De auteurs zijn verantwoordelijk
voor hun bijdragen. Kopiëren of
citeren is toegelaten, mits
bronvermelding.

Voorwoord	1
Literaire crypto	2
Ontstoft	4
Impressies.....	13
Nob(e)lesse oblige	20
De Leesgroep	25
Beleefd	28
Poëzie	29
Te Beleven	30
R.M.R.	32
Crescendo	37
Gelezen en goedgekeurd...39	
Buitenbeentjes.....	42

Toverberg

is een trimestriële uitgave van
Het Beleefde Genot vzw

ISSN 2030-1340

Voorwoord

Door Els Vermeir

Beste lezer,

Hoe het jaar op politiek en persoonlijk vlak zal verlopen, kan ik niet voorspellen, maar voor *Het Beleefde Genot* wordt het in elk geval een feestjaar, want 'beleefd genieten' doen we intussen al twintig jaar, en dat mag gevierd worden!

We beginnen alvast met cadeautjes, toch voor de leesgrage puzzelaars die erin slagen onze literaire crypto's op te lossen. Maar ook onze andere lezers verwennen we met alweer vier seizoenen aan boeiende artikels.

Toegegeven: de *Satanstango* die Bart Madou heeft *Gelezen en goedgekeurd* brengt ons niet meteen in feeststemming, en ook het dystopische *Lied van de profeet* dat Marie-Claire Devos samen met de *Leesgroep Zedelgem* heeft aanhoord, is niet bepaald een dansplaat. Zelfs in *Crescendo* blijft Bart nog even dralen bij de winter. Als dat maar goed afloopt, terwijl *Het huiswapen* rondslingert bij *Nob(e)lesse oblige!*

Gelukkig breekt de zon door in de *Poëzie* van Gerda De Mey, en dat zonlicht wordt op magistrale wijze gevangen door Anna De Weert-Cogen, de luministische schilder die *Buitenbeentje* Kris Huygen ons voorstelt. In de poëzie van Johan Clarysse, ontdekt door Marie-Claire, wordt het zelfs al zomer! Tijd om er met Chris Spatz op uit te trekken en via *Passage Parijs* een boel Franse auteurs te ontdekken. Misschien ontmoeten we daar ook enkele nazaten van *De Thibaults*, wier familiegeschiedenis Bart tijdens de lenteschoonmaak heeft *Ontstoft*. En wie maar niet genoeg kan krijgen van de zon, kan samen met Patrick De Wulf *Impressies* opdoen in de Sahara. Daar waren we trouwens al eerder, want we hebben er onder meer de avonturen van een zekere kleine prins *Beleefd*.

Tot slot maken we in de nieuwe rubriek *R.M.R.* uitgebreid kennis met Rilke, die dit feestjaar een extra poëtisch tintje zal bezorgen. En verder valt er nog heel wat *Te Beleven*: kunst, waarheid en liefde zullen alvast niet ontbreken!

Dus, lieve lezer, hef alvast het glas op de jarige en schuif gezellig aan aan onze rijkgevulde feesttafel!

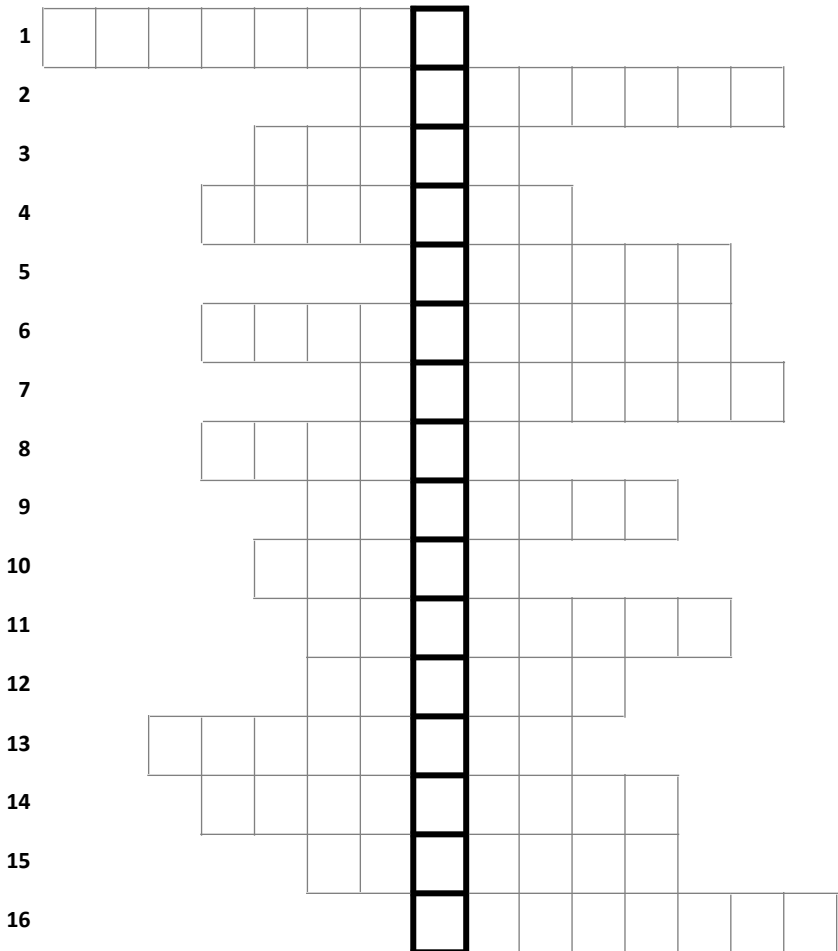
Veel lees- en feestplezier!

Literaire crypto

Door Bart Madou

Raad de achternaam van de Nederlandstalige auteurs middels de cryptische omschrijvingen van een van hun boeken.

E-mail het woord dat in de verticale kolom verschijnt uiterlijk op 15 mei 2026 naar info@hetbeleefdegenot.be met vermelding van je naam en adres en 'cryptogram' in de onderwerpregel om kans te maken op een van de drie exemplaren van *Klankschalen* van Bart Madou.

1. Het hertje is niet zo dom
2. Niet ver van het graf van de dichter
3. Het land treurt
4. Schrijven op het water
5. Nu zijn wij oud, maar lang geleden ...
6. Een lied voor de landsman
7. Appels en peren uit Anatolië
8. Gevonden in andermans nest
9. Hier zit ik elke dag te schrijven
10. Hij kwam niet luider
11. Dat hangt 's nachts beter niet boven je hoofd
12. Ter nagedachtenis
13. Ooit was zij een christen
14. Een mooi symbool van de overwinning
15. Maak mij niet wakker
16. Zoek het vooral in Gouda en in Alkmaar

Ontstoft

Door Bart Madou

EEN TWEEDE PROUST?

De Thibaults 1 & 2 door Roger Martin du Gard

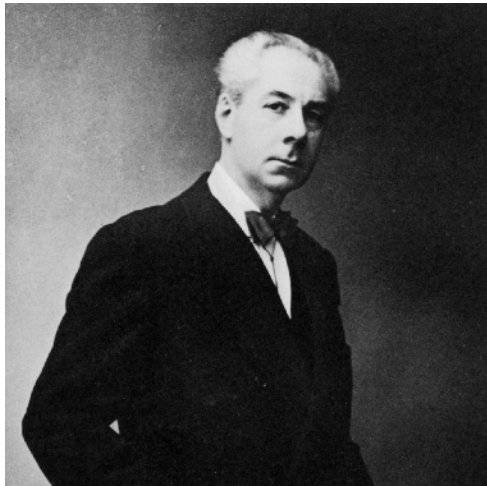
'Vanochtend om zeven uur wordt er keihard gebeld! Ik doe met verwarde haren open. Telegram uit Londen:

Lees vol vuur dag en nacht uw prachtige roman, ik omhels u broederlijk, er trots op uw vriend te zijn. Stefan Zweig.

Zo, zo!'

(Roger Martin du Gard, Dagboek, 3 december 1936)

Marcel Proust (1871-1922) en Roger Martin du Gard (1881-1958), twee schrijvende tijdgenoten. De eerste overbekend en – terecht – alom geprezen, de tweede een nobele onbekende in ons taalgebied – zeer onterecht. *De Thibaults*, een Proustiaans epos, bijna even omvangrijk als *A la recherche du temps perdu*, ook bestaande uit verscheidene boeken (acht), maar terwijl Proust het zocht in aristocratische milieus, komen wij bij du Gard terecht in de wereld van de Franse burgerij in het begin van de 20ste eeuw. Proust en du Gard, onwillekeurig deed het mij denken aan Tolstoj en Dostojewski, al blijkt nader beschouwd vooral het aantal personages dat in het werk van beide heren voorkomt nog het best bij deze vergelijking aan te sluiten, hoewel ...

Roger Martin du Gard

De auteur Roger Martin du Gard (hij ondertekende zijn dagboeknotities altijd met R.M.G.) geraakte bevriend met André Gide, '*le grand provocateur par excellence*', een vriendschap die tot aan de dood van Gide standgehouden heeft. Gide was als een der eersten verrukt over het proza van R.M.G. Over de novelle *Confidence Africaine*, over de incestueuze liefde tussen een broer en een zus, schrijft Gide '*Geen enkele zwakke plek in dat verhaal, niets weggemoffeld. Flaubert zou u om de hals vliegen, cher. En dat doe ik ook.*' In 1937 ontving R.M.G. de Nobelprijs voor literatuur voor *De Thibaults*, boeken I tot en met VII (vier jaar later zou hij er nog een achtste en laatste boek aan toevoegen). Tijdens de ontvangst van de prijs in Stockholm vraagt een journalist hem of hij dan wel een communist is, waarop R.M.G. antwoordt: '*Ik ben veel te antiklerikaal om communist te zijn*', wat eigenaardig klinkt als we weten dat de rabiante atheïst R.M.G. nogal wat proza besteed heeft aan de beschrijving van katholieke milieus. Maar laten wij het nu over deze grootse familieroman hebben, prachtig vertaald door Anneke Alderlieste.

De Thibaults, deel een

De Thibaults, in een voorwoord bij het eerste deel met een resem superlatieven overladen door Maarten 't Hart, is een Parijse familiegeschiedenis, de roman had ook '*De Thibaults en de Fontanins*' kunnen heten, althans wat deel een betreft, want eigenlijk lezen wij het verhaal en de tragedie van twee families. Enerzijds zijn er de zeer katholieke Thibaults - père Thibault is hoog opgeklommen op de maatschappelijke ladder, is stichter en voorzitter van verschillende katholieke instellingen, waaronder een tuchthuis in de buurt van Compiègne, en anderzijds maken wij kennis met de Fontanins, die '*verwerpelijke hugenoten*' (père Thibault).

Het eerste boek, *Het grijze schrift*, opent met de ongelukkige geschiedenis van een jeugdvriendschap tussen de veertienjarige Jacques Thibault en Daniel Fontanin, een vriendschap met die typisch homoerotische trekjes. Ze schrijven elkaar hartstochtelijke brieven in een grijs schrift - woorden als eeuwig, altijd in bijna elke zin -, maar het cahier wordt onderschept door de prefect van de school, waardoor ze besluiten er samen vandoor te gaan.

In Marseille lopen ze echter tegen de lamp. Jacques wordt naar het tuchthuis in Compiègne gestuurd en zo komen we in het tweede boek terecht, *Het verbeteringsgesticht*. Hier maken wij kennis met Antoine, de negen jaar oudere broer van Jacques en kinderarts in opleiding. Hij heeft zijn twijfels over de aanpak van zijn vader en bezoekt op eigen houtje het tuchthuis, waar hij zijn verweesde broer treft en kennismakt met

het onmenselijk regime daar. Jacques moet daar zo spoedig mogelijk weg, is zijn besluit. Zijn vader is echter onvermurwbaar, maar na een gesprek met de bisschop, tevens de biechtvader van père Thibault, weet Antoine die te overtuigen om zijn vader tot andere gedachten te brengen. De bisschop treft de oude monsieur Thibault op zijn zwakke plek, zijn bezwaard geweten, zodat de vader na lang morren uiteindelijk toestemt. Antoine betreft samen met zijn broer Jacques een appartement, waarin hij later hoopt ook zijn dokterspraktijk onder te brengen. Uiteraard wordt Jacques ten strengste verboden om contact op te nemen met zijn vroegere vriend Daniel, maar daar komt niets van in huis, de twee ontmoeten elkaar ten huize van madame de Fontanin.

In het derde boek, *Onbezorgde dagen*, - intussen zijn wij vijf jaar verder - wordt Jacques toegelaten tot de *Ecole Normale*. Om dat te vieren besluiten ze - hij, Daniel, Antoine en nog een kameraad - 's avonds naar een cabaret te gaan. Antoine komt evenwel niet opdagen, onderweg is hij getuige van een ongeval waarbij hij in gebrekkige omstandigheden een kind moet opereren. Tijdens zijn bezigheden is er ook een jonge buurvrouw aanwezig, op wie hij, ondanks haar lagere afkomst, al op het eerste gezicht dolverliefd wordt. *'Hij voelde zich zo verschillend van haar, gekluisterd aan de Franse bodem door zijn bourgeois afkomst, zijn werk en zijn ambities, door een hele vooraf geplande toekomst!'*

De gevoelens blijken wederzijds te zijn en ze beleven heerlijke euforische dagen in elkaars armen, totdat zij bekent dat zij teruggaat naar haar vroegere verloofde in Casablanca en na enkele dagen inscheept op een vrachtboot uit Oostende. Compleet van de kaart verlaat Antoine de haven van Le Havre, waar hij haar uitgewuifd heeft, en keert terug naar Parijs en zijn vroegere leven.

Boek vier draagt als titel *Het spreekuur*. Antoine gaat op huisbezoek en ontvangt patiënten van allerlei slag in zijn spreekkamer. Opvallend hierbij is wel de verregaande medicinale kennis van de auteur. Bij een ongeneeslijk ziek meisje dat erg lijdt, stelt de vader Antoine voor een gewetensprobleem: het lijden rekken of het kind een dodelijk spuitje geven, iets waar de vader op zinspeelt. Antoine weigert dit laatste en dat geeft aanleiding tot een sterk staaltje zelfanalyse bij Antoine, over verschillende bladzijden gespreid. Heel terloops, in slechts twee schijnbaar onschuldige zinnestukjes, komen wij te weten dat Jacques er niet meer is. Verdwenen. Dood volgens de familie, nog levend volgens Gisèle, het nu negentienjarig nichtje van Mademoiselle de Waize, die als dienstster samen met haar nichtje bij de Thibaults inwoont. *'Hoe vaak is Gisèle niet, sinds Jacques er niet meer is, naar beneden gegaan ...'* en *'Al twee*

jaar geleden, op een ochtend in september (tien maanden na de verdwijning van Jacques) had de postbode ...'

In het vijfde boek, *La Sorellina*, zijn we getuige van de aftakeling van vader Thibault. Niets meer aan te doen, beseft dokter Antoine ook. Maar dan brengt de post een brief gericht aan de sinds drie jaar verdwenen broer Jacques. Antoine opent die en vindt er de groet van ene professor literatuur Jalicourt, die Jacques prijst voor zijn novelle '*La Sorellina*' (het kleine zusje); eigenlijk slaat en zalft hij tegelijk op een diplomatische manier. Antoine zoekt Jalicourt op en krijgt het tijdschrift waarin *La Sorellina* verschenen is mee. De novelle is ondertekend door Jack Baulthy, duidelijk een anagram van Thibault. Gretig en met stijgende verbijstering leest Antoine het verhaal dat een beschrijving is van een adolescent uit een Italiaans gezin met duidelijke verwijzingen naar de ervaringen van Jacques binnen het gezin Thibault, het is ook een afrekening en het relaas van een dubbele liefde: de protagonist is verliefd op de zuster van een vriend (Jenny, zus van Daniel) en ondervindt tevens een incestueuze begeerte naar zijn eigen zus (duidelijk geënt op Gisèle). Via Jalicourt verkrijgt hij vage inlichtingen over de verblijfplaats van Jacques, ergens in Zwitserland. Hij schakelt een privédetective in en kan zo aan het adres komen. Jacques woont in een pension in Lausanne. Holderdebolder, zonder afscheid te nemen van zijn stervende vader, vertrekt Antoine met de nachttrein naar Lausanne en weet inderdaad de verraste Jacques te vinden. Na veel tegenstribbelen weet Antoine zijn broer te overtuigen om mee te komen naar Parijs, naar huis, waar vader Thibault op sterven ligt.

Zo komen wij bij het zesde boek met de niet mis te verstane titel *De dood van de vader*, en dit is wel het strafste boek van dit eerste deel, al zou dat kunnen komen omdat ik zelf al zo sterk in het verhaal zit. Met zijn eigen dood voor ogen is Monsieur Thibault ten prooi aan verwarde zinsverbijstering. *'Zelfs zijn helder inzicht ontglipt hem, hij kan niet meer nadenken. Het menselijk verstand is zo wezenlijk verbonden met de toekomst dat, op het moment dat iedere mogelijkheid tot voortbestaan verdwenen blijkt en ieder denkbeeld zonder uitzondering op de dood stuit, er geen gedachte meer mogelijk is.'* Maar dan krijgt hij bezoek van zijn biechtvader, monseigneur Vécard. Wat volgt is een bijzonder geanimeerd gesprek, schitterend verwoord door R.M.G., waarbij Vécard er uiteindelijk toch in slaagt de doodzieke min of meer gerust te stellen en te kalmeren. Maar de ziekte verergert alleen maar en gaat gepaard met helse pijnen die dokter Antoine Thibault, zijn zoon, nauwelijks kan bedwingen met steeds hogere dosissen morfine. Het is wachten op het einde. Zowel zijn broer Jacques als Antoine beseffen dat deze situatie uitzichtloos is. Jacques smeekt zijn broer in bedekte woorden om een

einde te maken aan het lijden van de vader, wat dan ook gebeurt. Antoine dient zijn vader een letale dosis morfine toe, waarna de oude man zijn laatste adem uitblaast; daar lag hij dan: '*Oscar Thibault ... Al dat gezag, al die trots, gereduceerd tot een zwijgende onmacht.*' Wat volgt zijn talrijke condoleancebezoeken, een va-et-vient van familieleden, geestelijken en hoofden van liefdadigheidsinstellingen. Jacques laat zich niet zien en ook Antoine vlucht weg naar de werkkamer van zijn vader, waar hij de inhoud van de bureauladen doorzoekt en hierbij ook op persoonlijke documenten stoot, zoals brieven en foto's van zijn moeder die hij op negenjarige leeftijd verloren had. Het was de wens van de overledene om begraven te worden op het kerkhof van Crouy, waar het fameuze verbeteringsgesticht, dat zijn naam draagt, zich bevindt. Antoine was de enige van de familie die erheen was gegaan en op de terugweg kwam hij in de trein in dezelfde coupé te zitten als abbé Vécard. Er ontspint zich een bijzonder boeiend gesprek op het scherp van de snee tussen de katholieke bisschop en de ongelovige Antoine ('*Ik voel me net zo ver af staan van de katholieke mythologie als van de heidense.*'), een gesprek over zin (de abbé) en onzin (Antoine) van het geloof. Bijwijken deed het mij denken aan de discussies tussen Naphta en Settembrini uit *De Toverberg* van Thomas Mann.

De Thibaults, deel twee

Helemaal anders van structuur is deel twee van *De Thibaults*, alsof wij een heel nieuw decor bij het tweede bedrijf van een toneelstuk te zien krijgen. Om te beginnen bestaat deel twee slechts uit twee boeken (nou ja, slechts: boek zeven is bijna zo uitgebreid als alle vorige boeken samen, 770 bladzijden). R.M.G. deed er zeven jaar over en het is voor de boeken een tot en met zeven dat hij in 1937 de Nobelprijs voor literatuur ontving, later schreef hij nog een achtste boek met als titel *Zomer 1914*. Toen hij in 1937 een telefoontje ontving van zijn goede vriend André Gide met de melding dat hij de Nobelprijs gewonnen had, haastte hij zich om in allerijl uit Parijs te vertrekken naar een onbekende plaats op het platteland. R.M.G. was immers als de dood voor publiciteit rond zijn persoon en bij gebrek aan een foto van hem publiceerde men toen overal een foto van zijn broer Maurice.

Maar zoals hierboven vermeld, bevinden wij ons bij het begin van boek zeven – dat maar liefst 85 hoofdstukken telt – in een totaal andere wereld sinds de treinrit van Antoine na de begrafenis van zijn vader. We ontmoeten Jacques nu in Genève, waar hij deel uitmaakt van een anarchistisch-socialistische kring van revolutionaire jongeren. De eerste elf hoofdstukken spelen zich af op zondag 28 juni 1914, een heel bijzondere dag, zoals in hoofdstuk elf zal blijken. De discussies tussen de

jonge wereldverbeteraars gaan vooral over het wat, hoe en wanneer van de volgens hen op handen zijnde revolutie, waar ze allen in geloven, zij het met heel wat meningsverschillen. Soms kan Jacques het allemaal niet meer aanhoren. *'O, als u eens wist hoe beu ik soms ben van woorden!'*, barstte Jacques heftig uit. *'Van die oeverloze discussies! van die hele... ideologie!'*

De meeste jongelieden zijn er niet vies van om hun idealen met geweld te bereiken, maar Jacques is daar een absolute tegenstander van. Tegen de avond van die zondag, wanneer de kameraden zich naar een vegetarisch eethuisje begeven, komen ze een schreeuwerige krantenverkoper tegen *'Politieke aanslag in Oostenrijk!'*. En ja, in Sarajevo, de hoofdstad van Bosnië, onlangs door Oostenrijk geannexeerd, zijn aartshertog Franz-Ferdinand, de vermoedelijke troonopvolger van Oostenrijk-Hongarije, en zijn vrouw bij een aanslag door een Bosnische nationalist om het leven gekomen. En dat gooit al hun revolutionaire plannen flink door elkaar.

In de volgende hoofdstukken lezen we dat Jacques twee weken later naar Parijs gestuurd wordt om er poolshoogte te nemen bij de socialistische kameraden van de Franse hoofdstad. Hij kan het niet laten langs het ouderlijk huis te passeren en zelfs aan te bellen, en komt zo oog in oog te staan met zijn verbaasde broer. Het weerzien is in het begin hartelijk, maar weldra ontstaat er een bitsige woordenwisseling tussen de politiek geëngageerde Jacques en de onwetende en enkel op zijn eigen zaken gerichte Antoine, die geen benul heeft van een dreigende oorlogssituatie. Jacques kan zijn woede nauwelijks inhouden: *'Op het hele continent is een koortsachtige bewapeningswedloop gaande die alle landen ruïneert en ze verplicht de miljarden die zouden moeten dienen voor sociale verbeteringen, aan het oorlogsbudget te spenderen ... Een krankzinnige wedren, regelrecht naar de afgrond!'* Nou, dat klinkt wel heel actueel in de oren, niet? Dan eten de broers samen in de nieuw ingerichte, maar kale eetkamer. Er wordt gebeld en Léon, de huisknecht, laat Jenny Fontanin binnen. Plots staan Jenny en Jacques vier jaar na de scheiding tegen over elkaar, beiden sprakeloos. Jenny komt Antoine halen, haar vader ligt in kritieke toestand in een Parijs' hotel, hij heeft zich door het hoofd geschoten, maar leeft nog. Met zijn drieën haasten ze zich naar het hotel waar Madame de Fontanin zich ook al bevindt. Antoine merkt onmiddellijk dat de toestand van Jérôme de Fontanin zeer ernstig is en laat hem terstond naar een ziekenhuis brengen. Intussen is Daniel de Fontanin, onder de wapens in de provincie, ook verwittigd en aan het ziekbed van zijn vader ontmoeten de twee jeugdvrienden Daniel en Jacques elkaar, maar ze hebben elkaar weinig te vertellen, vooral Jacques hult zich in een hardnekkig

stilzwijgen. Drie dagen later overlijdt de vader. Jacques vertrekt weer naar Genève, zonder van iemand afscheid te nemen, maar eens daar wordt hij met een opdracht teruggestuurd, wel moet hij via Antwerpen en Brussel, waar hij van een Russisch lid van de beweging belangrijke documenten moet ontvangen. Jacques is enkele dagen later opnieuw in Parijs.

De sfeer wordt alsmaar pessimistischer in de rangen van de socialistische jongeren en nu de kranten het over een ultimatum van Oostenrijk aan Servië hebben, beginnen ook de mensen van de straat het somber in te zien. Daniel, die schildert, nodigt Jacques uit naar zijn atelier en alweer beseft Jacques hoe naïef zijn vriend tegen de gebeurtenissen aankijkt. Ergens in het gesprek laat R.M.G. een persoonlijke bedenking vallen wanneer hij Daniel laat zeggen: *'Als ik een romanschrijver was, zou ik, geloof ik, in plaats van bij ieder boek van personages te wisselen, steeds aan dezelfde vasthouden ...'*: net wat R.M.G. gedaan heeft in zijn romancyclus *De Thibaults*. Een paar regels verder is er nog een andere ontboezeming: *'In feite gaat het niet zozeer om talent - hoewel je er niet buiten kunt ...! Het belangrijkste is werken; het verblindt een moment, maar er blijft niks van over. Zonder werken is talent alleen maar vuurwerk.'* Du Gard deed er dan ook meer dan tien jaar over om deel een van *De Thibaults* te schrijven en nog eens 12 jaar om het tweede deel te voltooien. Maar Jacques wordt weer verwacht in de bureau's van *L'Humanité*. De sfeer is er zeer bedrukt, het oorlogsgevaar lijkt steeds maar dichterbij te komen, hoe gaan ze de massa kunnen mobiliseren tegen de oorlogszuchtige regeringen? Slechts een paar kameraden geloven er nog in. Ook Jacques beseft dat intellectuele discussies weinig zoden aan de dijk brengen: niet denken, maar handelen, weet hij, maar hoe? Helemaal terneergedrukt gaat hij toch op de uitnodiging in om Daniel, na de begrafenis van zijn vader, naar het station te vergezellen om afscheid van hem te nemen. Jacques denkt 'je weet niet wat je te wachten staat', maar durft er geen woord over te zeggen. Op het perron staat ook Jenny te wachten, een schok gaat door hem heen. Na het afscheid keert hij in een impuls terug naar het station, vindt Jenny nog in de menigte, achtervolgt haar en spreekt haar ten slotte aan. Ook Jenny is compleet van de kaart, weet niet hoe ze moet reageren, maar in een nabijgelegen parkje gaat Jacques over tot allerlei bekentenissen en vooral dat hij haar nooit heeft vergeten, ja zelfs meer dan ooit van haar houdt. Jenny, in het begin erg verward, ontdekt dezelfde gevoelens in zich en nodigt hem finaal uit om haar 's anderdaags thuis te komen opzoeken. Jammer genoeg gaat dit bezoek halvelings de mist in, Jacques krijgt vanuit de Zwitserse cel een geheime opdracht, waardoor hij zich stante pede naar Berlijn moet begeven, waar verdere instructies gaan

volgen. Zijn opdracht bestaat erin om een pakketje met geheime nota's van de Oostenrijkse kolonel Stolbach, in Berlijn voor bespreking op het hoogste niveau met de Duitse regering, die een medestander heeft weten te ontvreemden, naar Brussel te brengen, waar zijn vrienden verzameld waren voor een internationaal socialistisch congres. Eens in Brussel verkeert hij in een ware overwinningsroes wanneer hij zich tussen de stakende en *De Internationale* zingende massa bevindt. R.M.G. heeft in die laatste hoofdstukken een verbluffend staaltje psychologisch inzicht weergegeven: hoe hij Jacques met zijn innerlijke gevoelens voor Jenny weet te combineren met zijn uiterlijke strijdvaardigheid voor de goede zaak van de vrede.

Eigenlijk staat heel het achtste boek en bij uitbreiding quasi heel het tweede deel van *De Thibaults* in het teken van de naderende oorlog en de aftakeling van de solidariteit bij de vredesactivisten, die allemaal – op Jacques na – zwichten voor de oproep van de overheid om het vaderland tegen de agressor Duitsland te verdedigen en akkoord gaan met hun mobilisatie. Heel die politieke en maatschappelijk evolutie wordt doorspekt met de wederwaardigheden van de broers Antoine en Jacques, vooral van deze laatste. Naarmate het begin van de oorlog nadert, stijgt ook de spanning, zowel op het terrein - zo wordt de socialistische voorman Jaurès vermoord - als bij Jacques en Jenny, wier moeder vertrokken is naar Wenen om zaken van haar overleden man te regelen en van wie men geen teken van leven meer ontvangt. Maar intussen is het duidelijk geworden voor iedereen: er komt oorlog, overal wordt er gemobiliseerd. Alleen Jacques weigert hardnekkig er zich bij neer te leggen, maar hij wordt verscheurd door een vreselijk dilemma: kiezen voor Jenny of alles op alles zetten om dat sprankeltje hoop voor vrede nog te redden. Hij moet sowieso weg uit Frankrijk, hij wil naar Zwitserland; liefst met Jenny, maar als op de dag van hun vertrek de moeder van Jenny uit Wenen arriveert, besluit Jenny nog te blijven. Dan gaat Jacques maar alleen naar Genève, waar hij zijn oude vrienden weer ontmoet. Daar rijpt het plan om boven de frontlinies pamfletten uit te strooien met een oproep de strijd te staken. Met een piloot slaagt hij erin op te stijgen met een gamel vliegtuigje, maar de motor begint opeens te sputteren en het vliegtuigje stort neer zonder de pamfletten uitgestrooid te hebben, de piloot is dood, Jacques overleeft maar is zwaargewond en sterft aan zijn verwondingen.

Hier eindigt het achtste boek en tot daar was R.M.G. geraakt toen hij de Nobelprijs ontving. Drie jaar later heeft hij er nog een boek aan toegevoegd, getiteld *Epiloog*, dat vooral het verhaal van Antoine is, die zelf verwond is geraakt bij een aanval met Yperiet of mosterdgas. Voor de begrafenis van Mademoiselle de Waize komt hij nog eens naar Parijs,

waar wij dan ook vernemen hoe het vergaan is met de andere personages. Madame de Fontanin heeft een hospitaal opgericht dat ze heldhaftig bestuurt, bij haar werken Gisèle, het nichtje van Mademoiselle en Jenny, die intussen bevallen is van een zoontje van Jacques, Jean-Paul. Ook Daniel woont bij hen, maar zijn ene been is geamputeerd en hij verbergt zich angstvallig voor zoveel mogelijk mensen. Met allemaal heeft Antoine een diepgaand gesprek over wat er de voorbije vier jaar gebeurd is, maar het is echt abominabel met hem gesteld en dus schrijft hij brieven, brieven aan Jenny, bezorgd als hij is voor haar zoontje. Jenny weigert alle voorstellen die Antoine nodig acht om de toekomst van Jean-Paul veilig te stellen. Op het einde, wanneer hij beseft dat hij ongeneeslijk ziek is, begint hij een dagboek dat doorspekt is met het verloop van zijn eigen ziekte, de toestand aan het front, het politieke toneel, maar vooral een soort goede raad vormt voor Jean-Paul die dit, eens hij volwassen is, misschien gaat lezen. Geen pathetiek, maar gemeente bekommernis voor de toekomst van de zoon van zijn broer. Op verscheidene plaatsen deed het me denken aan de raadgevingen van Fernando Savater aan zijn zestienjarige zoon in *'Het goede leven'*. Ik weet niet in hoeverre R.M.G. het bedoeld heeft, maar in de dagboeken komt ook een passage voor die erg doet denken aan de madeleine van Marcel Proust, in dit geval is een gevallen dopje van een zoutvaatje de oorzaak van allerlei herinneringen uit het verleden van zijn jeugd. De ziekte-toestand van Antoine verslechtert zienderogen en in de vierde maand van zijn dagboek maakt hij eindelijk zijn al lang genomen besluit waar en beneemt zich van het leven. Zijn laatste woorden in zijn schriftje zijn dan ook: *'Maandag, 18 november 1918. 37 jaar, 4 maanden, 3 dagen. Eenvoudiger dan je denkt, Jean-Paul.'* Intussen begrijpt de lezer dat de wapenstilstand van WO I een feit is, Antoine heeft het niet meer geweten.

Bronnen

Roger Martin du Gard, *De Thibaults, deel I*, Meulenhoff, vertaald door Anneke Alderlieste, 862 blz.

Roger Martin du Gard, *De Thibaults, deel II*, Meulenhoff, vertaald door Anneke Alderlieste, 1038 blz.

DE SAHARA, OIT EEN VRUCHTBAAR GEBIED

Klimaatverandering, migratie en de crisis van de neoliberale wereldorde zijn de grote uitdagingen van deze eeuw volgens S. Hermans in *Verschuivingen*. De aarde blijkt de voorbije 4,5 miljard jaren wel al enige klimaatschommelingen ondergaan te hebben. Paleontologische vondsten en rotstekeningen tonen aan dat de Sahara ooit een gebied was met graslanden, savannes, rivieren en meren; een vruchtbare streek bewoond door mensen en allerlei dieren. En dan bleven de regens geleidelijk weg, droogden de rivieren op en verdorde het landschap; vele dieren trokken weg en de mens volgde hun voorbeeld.

De Sahara, een eindeloos uitgestrekte zandbak, bloedheet overdag en ijskoude, pikzwarte nachten, roerloze stilte, karavanen en blauwe mannen; een gebied dat tot de verbeelding spreekt. Zeker tot de mijne.

Anno 1972 vervulde ik mijn plaatsvervangende legerdienst in Algerije; het ideale moment om een droom - de Sahara verkennen - waar te maken. In die tijd bestond er nog geen computer, geen internet, zelfs geen gsm. Telefoneren verliep moeilijk, kranten waren er nauwelijks in Algerije, informatie over de buitenwereld sijpelde met mondjesmaat door en de Sahara was omzeggens onontgonnen terrein. Weinigen hadden de tocht naar Djanet en Tamanrasset¹ gemaakt. Henri Lhote² was er een eerste keer in 1934 en ondernam in 1956 een tweede expeditie naar de Tassili om er de rotsschilderingen in kaart te brengen waarover hij verslag uitbracht in zijn boek *A la découverte des fresques du Tassili*.

Begin december 1973 besluiten we - drie koppels - met drie 2pk's naar Djanet en Tamanrasset te rijden. Een hachelijke onderneming want 5.000 km en hoofdzakelijk 'piste'³. We bereiden ons op allerlei scenario's voor. We bekwamen ons in het afnemen en opleggen van autobanden; geen sinecure als je enkel beschikt over een viertal oude bandenlichters. Oefening baart kunst en beter nu de knepen van het vak onder de knie proberen te krijgen om verrassingen te vermijden eens we midden in de woestijn zitten. Vastraken in het zand is de nachtmerrie van iedere

¹ Djanet en Tamanrasset zijn oasesteden diep in het zuiden van Algerije. Djanet ligt op 100 km van de grens met Libië en Tamanrasset op 360 km van de grens met Niger. Beide oasen liggen op ongeveer 2000 km van Skikda, stad aan de Middellandse Zee.

² Henry Lhote (1903 - 1991), Frans etnograaf, ontdekkingsreiziger en ontdekker van prehistorische Algerijnse grotkunst.

³ Piste: onverharde weg; spoor

woestijnridder, daarom nemen we vier zandplaten mee en trainen ermee in de buurt van Skikda. Op volle snelheid rijden we het kilometerslange strand op tot de 2pk hopeloos vastzit en proberen dan, met behulp van een schop en de zandplaten de 'geit' uit die netelige situatie te bevrijden. Het is labeuren, afzien, wroeten, meer dan een uur om een kleine kilometer te overbruggen. Het chassis wordt versterkt, een ijzeren plaat onderaan beveiligd het carter en een radiatorbeschermer, dik ingesmeerd met wagenvet, moet zand, stof, puin en vegetatie uit de motor houden.

We kopen proviand: acht kilo sinaasappelen, vijgen, dadels, koffie, thee, zeven pakken Belgische chocolade, vijftien blikjes gecondenseerde melk, pakjes lokale beschuiten, drie jerrycans water en op 22 december '73, 's morgens vroeg, beginnen we aan onze expeditie.

De eerste 250 km, tot Biskra, verlopen vrij vlot. Daarna begint de woestijn; de weg voert eerst door een okerkleurige zandvlakte en slingert vervolgens tussen de duinen door om na Touggourt weer over te gaan in een dor, desolaat landschap. Na twee dagen zien we aan de horizon lange slierten zwarte rook; de olie-installaties van Hassi Messaoud⁴. Piste! Je hebt een vaag idee van het begrip, maar 'begrijpen' doe je pas wanneer je erop gereden hebt, het aan den lijve ondervonden hebt ... uren na elkaar.

Op de 'petite tôle' moet je gas geven - 70 km/u gemiddeld, wordt beweerd. Op de 'grande tôle' moet je de snelheid beperken tot 20 à 30 km/u, zegt men. 'In theorie', voegt men eraan toe. De praktijk blijkt anders uit te pakken. We schudden en daveren over zowel de 'petite' als de 'grande'; alles trilt en klutst. Soms maken we wat snelheid tot het stuur in onze handen zodanig schokt en davert dat we schrik krijgen dat onze 2pk uit elkaar zal vallen.

Het is een onmetelijke vlakte, geen rijstroken, geen verkeersborden, alleen een immense okergele zandzee met aan de einder duinen die na uren rijden bergen blijken te zijn. Je zoekt je weg en houdt de 'bakens' - op elkaar gestapelde stenen of soms een autoband - angstvallig in het oog; het zijn je reddingsboeien. Heel af en toe zie je sporen alle kanten uitwaaiëren. Moment van twijfel ... Moet je rechtdoor of afslaan? Links of rechts? Gingen zij een andere kant uit of zochten ze beter berijdbare stukken piste? De piste is zo breed en er is zoveel stof dat we naast elkaar moeten rijden, tientallen meters van elkaar; drie stofwolkjes. Zandvlakten wisselen af met rotspartijen, een aspect van de woestijn waar we ons eigenlijk niet echt aan verwachtten. Nauwelijks nog sprake

⁴ Tot 2021 betrok België nog altijd grote hoeveelheden olie uit Hassi Messaoud

van een piste, wel een primitief uitgekapt pad tussen en over rotsen en stenen.

's Avonds bivakkeren we in open lucht. Geen kampeerplaatsen, geen hotels, geen restaurants, geen mens te bespeuren in de wijde omgeving. De auto's stellen we op in een driehoek; in het midden wordt de bagage gestapeld zodat er in de auto wat plaats is om te slapen. Bitterkoud. De temperatuur zakt naar het vriespunt. Geen hout, geen kampvuur! Het wordt dus een koude maaltijd: wat sardienen, brood en dadels. Liefst nog voor de zon volledig verdwenen is en het pikdonker wordt.

Ontbijt is summier: water en beschuiten met confituur en dadels. Wassen! Het water is gerantsoeneerd, het wassen bijgevolg beperkt en vluchtig. Inladen en verder richting In Amenas, de grenspost! Letterlijk op de grens met Libië, maar ook de poort naar de Tassili. Vanaf hier moet je een '*permis*' hebben om door '*le Grand Sud*' te trekken. Verplichte registratie: namen, gegevens van de auto's, datum vertrek uit In Amenas en gerekende datum aankomst in Djanet. '*Ça ne va pas*', zegt de officier van dienst, na het controleren van de documenten. Consternatie! Denken ze dat we het niet halen met onze veredelde grasmachines met hun 29pk en 600 cc³? Tja, dit is het gebied van speciaal uitgeruste vrachtwagens en Land Rovers. Concurreren met minimum 200 pk en 2600 cc is een verloren zaak. '*Pourquoi pas?*', vragen we ongerust. Een njet betekent dat we terug naar het noorden moeten en een plan B is er niet. '*Trois jours, c'est peu, 'antwoordt hij, 'le chemin est long et difficile ; quatre, si tout va bien.'*' We vullen dus '*quatre*' in op ons document. Datum, handtekening, stempel, nog een stempel, takszegel en we kunnen vertrekken. 'Niet vergeten, zegt de officier, bij aankomst in Djanet registreren, of we komen jullie zoeken met de helikopter.' Dat beloven we! Er doen de wildste geruchten de ronde over verdwijningen en zogezegde reddingsoperaties. Maar we hebben nooit gehoord van één concrete redding, laat staan met een helikopter⁵. We slaan wat proviand in en rijden zuidwaarts, uren na elkaar, en botsen uiteindelijk op een verkeersbord, het eerste, het enige: Illizi die kant uit! Tastbaar bewijs dat we nog altijd de goede richting uitgaan. 1.600 km hebben we achter de rug en rijden nu naar het plateau Tassili n'Ajjer⁶.

Stof ... zand ... zandstorm ... alles wordt donker, we zien geen fluit meer, ook elkaar niet. De wind giert rond, door de auto's. We vreten zand, veel zand. We draaien de auto's tegen de wind in en tellen de uren af. Zodra

⁵ Alleen Mark Thatcher, zoon van 'Iron lady' Margareth, reed tijdens de Dakar rally in 1982 verloren en was zes dagen zoek in de Sahara. Hij werd na een uitgebreide zoektocht teruggevonden.

⁶ Tassili betekent 'plateau van de rivieren'. Tassili des Ajjer is sedert 1982 een nationaal park.

het opklaart, nemen we de schade op. De schermen op de bumpers hangen vol graspollen en zand, maar de ventilator doet het nog. Gelukkig vinden we na lang zoeken een baken en kunnen we verder.

Het plateau van Fadnoun; prachtig desolaat berglandschap, onbewoond, verraderlijke rotspartij. Heel traag klimmen, links hellend, rechts hellend een weg zoekend tussen en over de rotsblokken, afdalend in rivierbeddingen en dan naar 1500 m hoogte en een adembenemend uitzicht. Een hoogvlakte, de Tassili des Ajjer, een plateau van om en bij de 72.000 km².

Fort Gardel! Een nederzetting rond een waterput, één stenen gebouw en wat schamele hutten. Eindelijk mensen, 'the place to be' om onze voorraad aan te vullen.

Fort Gardel. We raken aan de praat met een Toearegfamilie die vertelt over recentelijk ontdekte rotstekeningen. We vragen meer uitleg en worden uitgenodigd in de afgesloten 'voortuin' van een van de hutten. Een kraal, waar 's nachts de dieren ondergebracht worden. Er wordt een vuurtje gestookt, een driepikkel aangevoerd, een ketel en een achttal glaasjes. De vrouw des huizes, een in het donkerblauw geklede dame, voert het woord. Ze is niet gesluierd, in tegenstelling tot de mannen, we slurpen thee, en bespreken het voorstel om de gravures te gaan bekijken. Na het gebruikelijke onderhandelen onder het drinken van mierzoete thee, stemmen we in met het voorstel van het bedoeïenen-agentschap: 'all-in' formule: drie dagen, kamelen, gidsen, volpension en overnachting. 's Avonds krijgen we een sobere maaltijd, een tadjela (graanbrood), bereid zonder gist, gebakken in sintels en warm zand en opgediend met thee. Blijkbaar is er niet veel veranderd sinds Henry Lhote hier was, want hij noteerde: *'la sous-alimentation est donc générale, et bien des familles doivent se limiter à un seul repas par jour composé soit d'une bouillie de dattes, soit d'une tadjela, sorte de galette faite avec du blé écrasé, sans levain, et cuite dans la cendre, à quoi il faut ajouter un peu de petit lait caillé, et une ou deux cuillerées de beurre.'*⁷

De volgende dag worden de kamelen gezadeld, toeristen aan boord gehesen en vertrekken we. Twee uur stappen, afstijgen, theedrinken, weer twee uur stappen, afstijgen, theedrinken ... en zo tot het avondkampement, aan de voet van de rots die we de volgende dag moeten beklimmen. De kok van dienst bereidt een eenvoudig maal:

⁷ *A la découverte des fresques du Tassilli*, blz. 155 'De ondervoeding is algemeen en veel families moeten zich beperken tot één maaltijd per dag bestaande uit of een pap van dadels of een tadjela, een soort pannenkoek bereid uit gemalen tarwe, zonder zuurdesem, en gebakken in as waaraan men een beetje gestremde melk en één of twee lepels boter toevoegt.'

tadjela, nu opgediend met dadels en water. Voor het slapengaan nog een slaapmutsje ... thee! We scharen ons rond het vuur, beschut door een windscherm, want er kan 's nachts een behoorlijk koude wind waaien op die hoogte. Met de zon zakt ook de temperatuur. Het wordt pikdonker, en ijsig stil. Alleen wat knetteren en knisperen van het vuurtje. We liggen dicht tegen elkaar en staren naar het immense nachtelijke projectiescherm. 'Universal Studio' natuurlijke grootte en wij op de eerste rij. Miljoenen sterren die in slow motion voorbijtrekken; een opgaande vaalgele maan die je aanstaart; turen om niets verloren te laten gaan, tot de slaap je overmant.

De zon is nauwelijks op of we beginnen een smalle kloof in de rotswand te beklimmen. Vierhonderd meter steil omhoog; geen pad, wel stenen, alle formaten. Uiteindelijk, na uren zweten, staan we op een kaal plateau met een hele reeks kleinere, secundaire zandsteen rotsformaties, sterk geërodeerd aan de basis, perfecte schuilorden voor onze voorouders. We wandelen tussen grillige zandsteenzuilen, net straten in een nederzetting, en ontdekken dat plafonds en rotsmuren van die primitieve nederzetting bedekt zijn met talrijke afbeeldingen - momentopnamen - van het leven van toen, duizenden jaren geleden. Een indrukwekkend en zeer gevarieerd 'fotoalbum' over het leven in de Tassili 10.000 jaar geleden. Blijkt dat het gebied heel wat vruchtbaarder was dan nu. Lhote noteert dat hij met zijn ploeg in de zestien maanden die ze doorbrachten in de Tassili honderden rotswanden ontdekte die de vroegere bewoners versierden met duizenden⁸ figuren van zowel mensen als dieren.

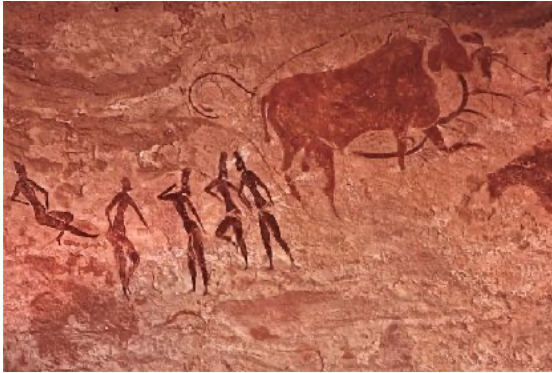
Tientallen gravures, verschillende stijlen en heel diverse onderwerpen; nu eens een jachttafereel, dan weer iets wat lijkt op een pastorale, een

... iets wat lijkt op een pastorale

⁸ Er zijn niet minder dan 15.000 tekeningen geregistreerd in de Tassili; het grootste prehistorische openluchtmuseum van de wereld.

beetje verder een assortiment dieren, paarden, struisvogels, nijlpaarden, op een andere wand fijn gestileerde dansers met korte lendendoek, en dan weer afbeeldingen van mensen met ronde hoofden, 'les têtes rondes'

... mensen met ronde hoofden

zoals Lhote ze benoemde, of een gevecht tussen verschillende groepen of zelfs huiselijke taferelen waarop conische hutten te zien zijn en vrouwen die graan malen in de in de rotsen uitgesleten vijzels.

'Waarom tekenden deze mensen?', vraagt Lhote zich af. Kunst om de kunst? *'L'art pour l'art n'existait pas et ne serait donc qu'une invention des hommes évolués,'* schrijft Lhote. En de afbeeldingen zouden dus een religieuze, magische betekenis kunnen hebben. Alhoewel, voegt hij eraan toe, *'certains sujets peints ou gravés n'ont apparemment rien de mystique et semblent bien être le produit de la pure imagination'*⁹ Dan toch kunst om de kunst? Het maakt niet uit; het zijn fantastische afbeeldingen van mensen in hun vertrouwde omgeving uit lang vervlogen tijden.

Dat er gedurende verschillende generaties groepen mensen in die primitieve grotten woonden, bewijzen de verschillende soorten tekeningen. Lhote onderscheidde niet minder dan 16 perioden die, schrijft hij, *'correspondent à des styles et à des âges différents dont chacun a ses caractères propres.'*

We dwalen een hele dag rond op het plateau tussen *'les hautes colonnes, qui évoquent les ruines d'une importante cité médiévale, avec les donjons étêtés, ses flèches d'église, ses porches de cathédrales, ses étranges «enseignes» représentant des animaux allégoriques, ses*

⁹ A la recherche des fresques du Tassili, blz. 67

*architectures aux formes plus bizarres les unes que les autres*¹⁰, en zijn in de ban van die ongelooflijke geschiedenis die zich hier duizenden jaren geleden moet afgespeeld hebben.

Wat is er van die mensen geworden? Werktuigen en tekeningen getuigen van hun aanwezigheid, maar Lhote heeft geen enkel menselijk graf of skelet gevonden. Zijn ze opgelost in de natuur zoals de Maya's in Mexico of verhuisden ze naar het zuiden op zoek naar nieuwe graslanden voor hun veestapel? Feit is dat de duizenden koeien en andere dieren zoals olifanten, herten, nijlpaarden en neushoorns die op de tekeningen te zien zijn, schrijft Lhote, misschien ook gedeeltelijk verantwoordelijk waren voor het verdorren van dit gedeelte van de Sahara, zodat de bewoners op zoek moesten naar andere weilanden. Slechts drie herdersgemeenschappen leven heden ten dage in dit deel van de woestijn, de Peul, de Toearegs en de Mauritaniërs. Misschien, schrijft Lhote, zijn zij de nazaten van de oorspronkelijke bewoners van de Tassili.¹¹

's Avonds, rond het kampvuur, is iedereen in gedachten verzonken en eet zijn magere maaltijd in stilte. Achter ons de hoge rotswand die opgeslokt wordt door de nacht. De hele nacht dwaal ik in gedachten rond boven op het plateau, te midden van de zuilen en rotswanden, zie vuurtjes flikkeren, schaduwen springend tussen donker en licht, stemmen die verstommen, turend naar de sterrenhemel en zich afvragend wat het allemaal betekent.

Ik kan de slaap niet vatten; zie beelden van duizenden jaren terug toen de Sahara nog groen en vruchtbaar was. Hoe generaties na generaties hier verbleven om dan uiteindelijk toch op te lossen in de leegte van de woestijn en voor ons een getuigenis van hun bestaan achterlieten.

Boven me zweeft de Melkweg voorbij. Het is bitterkoud, we liggen dicht tegen elkaar aan en staren naar het onbegrensde. Morgen moeten we weer verder, eerst per kameel naar Fort Gardel en dan met de 'geiten' naar Djanet en Tamanrasset op weg naar nieuwe ontmoetingen; nieuwe impressies opdoen. '*Le voyage c'est aller de soi à soi en passant par les autres*',¹² zegt een Toeareg-sprekwoord. Maar dat is voor een volgende 'Impressies'.

¹⁰ *ibid.* blz. 47 'tussen de hoge zuilen die doen denken aan de ruïnes van een belangrijke middeleeuwse stad met afgebroken donjons, zijn kerktorens, zijn kathedraalportieken, zijn merkwaardige 'tekens' allegorische dieren voorstellend, zijn architectonische structuren, de ene al ongewoner dan de andere.'

¹¹ *ibid.* blz. 72

¹² Spreuk van de Toearegs:

Reizen gaat over het steeds opnieuw herontdekken van jezelf via anderen. (Vrij vertaald)

Nob(e)lesse oblige

Door Els Vermeir

NADINE GORDIMER

Nadine Gordimer kreeg de Nobelprijs literatuur in 1991, omdat ze *'door haar prachtige epische oeuvre van zeer groot belang is geweest voor de mensheid.'*

Gordimer werd geboren in 1923 in Springs, Zuid-Afrika en overleed in 2014. Ze was gehuwd met Reinhold Cassirer, een Duits-Zuid-Afrikaanse galeriehouder van joodse afkomst.

Gordimer publiceerde verschillende romans, kortverhalen en een aantal non-fictie boeken. Ze ontving diverse eredoctoraten, onder meer aan de universiteit van Leuven, naast Yale, Harvard, Cambridge en andere. In Frankrijk kreeg ze de titel van *Commandeur de l'Ordre des Arts et des Lettres*. Verder werd ze goodwillambassadeur voor de UNDP, het ontwikkelings-programma van de Verenigde Naties.

Haar werk omvat romans zoals *De eregast (A Guest of Honour, 1971)*, *Burgers dochter (Burger's Daughter, 1979)*, *July's mensen (July's People, 1981)*, *Het verhaal van mijn zoon (My Son's Story, 1990)*, *Het huiswapen (The House Gun, 1998)* en *Word wakker (Get A Life, 2005)*.

Daarnaast verschenen ook diverse bundels kortverhalen, o.a. *De zachte stem van de slang (The Soft Voice of the Serpent, 1953)* en *Springen en andere verhalen (Jump and Other Stories, 1991)*

Het huiswapen

In deze roman toont Gordimer haar meesterschap, zowel qua inlevingsvermogen op individueel niveau als qua analyse van de maatschappelijke evolutie in haar land.

'Er is iets verschrikkelijks gebeurd': zo begint het verhaal van Harald en Claudia Lindgard, een welstellend, succesvol en ruimdenkend echtpaar, wanneer ze te horen krijgen dat hun zoon Duncan een moord heeft gepleegd. Al staan de kranten er dagelijks vol van, vooral in het Zuid-Afrika van die tijd, het is iets waarvan zij – net als zowat ieder van ons – nooit hadden kunnen denken dat het hén kon overkomen. Hun wereld staat dan ook meteen stil: *'Zolang niemand zich verroerde, niemand iets zei, konden het woord en de daad binnen het woord hier niet binnenkomen. Nu, met die aanraking van een schakelaar en het geluid van de uitademing, begint er een nieuwe tijdrekening. De oude*

gregoriaanse kalender kan deze dag niet registreren. Die bestaat niet in deze jaartelling.'

Meestal duidt Gordimer het koppel aan als 'hij/zij' of 'zij en hij': een illustratie van het feit dat ze in hetzelfde schuitje zitten, en daardoor inwisselbaar zijn, maar toch staan ze apart, elk met een andere relatie tot de feiten.

Al snel volgt een tweede klap, want terwijl ze in hun ongelof nog koortsachtig zoeken naar een verklaring en een manier om hem uit de voorlopige hechtenis te krijgen, blijkt dat hij de moord reeds heeft bekend.

Terwijl hun eigen wereld uit elkaar valt, blijft de wereld om hen heen verder draaien, en net dat biedt hen een zeker houvast: *'De alledaagse rituelen van het leven zijn een verdovende continuïteit over wat tot stilstand is gekomen heen.'*

De auteur Gordimer blijft ongemerkt in het verhaal aanwezig, nu eens als een onderzoeksrechter, waarbij ze tussen haakjes vermeldt of het over '(interpretatie)' of '(feiten gecombineerd met interpretatie)' gaat, dan weer als een regisseur die de personages een rol geeft: *'hij is de boodschapper, hij mag niet meer weten dan de tekst die hem is toevertrouwd'*. Op die manier beklemtoont ze nog meer het ongewone van de situatie, of verhoogt ze de pathetiek, bv.: *'De boodschapper staat op het punt zijn ros steigerend te laten omkeren en te vertrekken: dat was het.'* Ook het feit dat directe en indirecte rede voortdurend door elkaar heen lopen, versterkt het onwennige, vervreemdende gevoel.

De afschuw (walging zelfs) bij Claudia en Harald - zij dokter, hij met een hoge functie in een verzekeringsbedrijf - is zo groot, dat zij in eerste instantie afstand lijken te doen van hun zoon. *'Ze hadden het over hun zoon. Julian Versters vriend, alsof hij dood was. Iemand die in de gevangenis zit, is afgesneden van het bewustzijn van de buitenwereld, hij bestaat daar alleen in de verleden tijd.'*

De afschuw gaat verder en verandert zelfs in *'een kwaadaardige wrok tegen hun zoon, hoewel het even onmogelijk leek dat zo'n gevoel in hen kon bestaan als dat hij het in zich had om iemand te doden. De wrok is beschamend. Iets wat beschamend is, kun je niet met elkaar delen. Iets wat beschamend is, isoleert.'*

Tegelijkertijd legt hun reactie de verschillen tussen het echtpaar pijnlijk bloot. Hij gelooft in God, zij enkel in de wetenschap. Op jeugdige leeftijd gehuwd toen ze zwanger bleek te zijn, blijft er van hun stormachtige jeugdliefde nog maar weinig over.

Meer nog: wanneer ze in Duncans jeugd op zoek gaan naar elementen die tot de huidige situatie kunnen hebben geleid, hopen ze de schuld bij de ander te kunnen leggen: *'Dit sentimentele terugkijken in het verleden naar hoe hij vroeger was, is iets wat beiden, Harald en Claudia, bij de ander in de gaten houden, niet omdat elk de zwakheid van de troost bij de ander zoekt, maar omdat er iets kwetsbaars, een bewijs van schuld in de ander zou kunnen worden onthuld.'*

Maar Duncan is en blijft hun zoon (*'Er is niets wat je ons niet kunt vertellen. Niets. We zullen er altijd voor je zijn. Altijd.'*), er zit dus niets anders op dan de beste advocaat te zoeken voor zijn verdediging. En dat blijkt Motsamai te zijn, een zwarte advocaat. Alweer een nieuwe schok. Want hoewel Claudia en Harald racisme altijd hebben veroordeeld, zij het dan op een veeleer passieve manier, toch blijkt het verleden ook bij hen zijn sporen te hebben nagelaten: *'Toch twijfelt ze, en hij ook; in de modder waarin ze nu rondspartelen, waarin moorden gebeuren, kronkelen nog steeds oude vooroordelen naar de oppervlakte. Als de benoeming van iemand met de naam Motsamai op die manier bekeken wordt, kan hij binnen die context een antwoord vinden.'*

Gordimer stelt ons indirect de vraag waar racisme begint en eindigt: volstaat het om zelf in denken, doen en laten geen racist te zijn, of moet je actief optreden tegen elke vorm van racisme? *'De Lindgrens waren geen racisten, als racisme betekent dat je een afkeer hebt van een andere huidskleur, als je gelooft of zou willen geloven dat iedereen met een andere huidskleur, religieuze overtuiging of nationaliteit intellectueel en moreel inferieur is.'*

MAAR: *'Toch had geen van beiden zich bij bewegingen aangesloten, geprotesteerd, in marsen meegelopen, hardop deze overtuigingen verdedigd. Ze zagen zichzelf als gewoon 'niet dat soort mensen'.'*

In het nieuwe Zuid-Afrika is er echter heel wat veranderd: *'(...) nadat de zwarten jarenlang door de juristen zijn afgedaan als mensen zonder hersens, staat iedereen nu te trappelen om hun de eer te geven die ze toekomt – dus eigenlijk is Motsamai een geschenk uit de hemel ...'*

In elk geval zijn Harald en Claudia – of eigenlijk vooral Duncan – nu volledig afhankelijk van Motsamai, hun lot ligt in zijn handen. Het lijkt een omkering van de situatie: vroeger werden zwarte slaven als hulpeloze, domme kinderen behandeld, nu moet het blanke echtpaar de hulp inroepen van een zwarte advocaat die alles beter weet en hen alles moet leren over het verloop van het proces.

Maar wat op dat ogenblik nog niet veranderd is: de doodstraf staat nog steeds in het strafwetboek. En dat brengt Harald en Claudia tot het pijnlijke besef dat ze niet langer deel uitmaken van het bevoorrechte deel van de maatschappij dat hierover niet wakker ligt. *'Noch hun blanke huid, noch gehoorzaamheid aan de leer van de Vader en de Zoon, noch het brave fatsoen van het liberalisme, noch het geld, dat hun veiligheid had verschaft – die andere vorm van apartheid – kon iets aan hun status veranderen. Die status was op zijn eigen manier even definitief als de gedwongen verhuizingen onder het oude regime: geen enkele mogelijkheid dat ze konden blijven waar ze waren, dat ze in hun oude vorm konden blijven bestaan.'*

In het tweede deel van het boek verandert het perspectief. We kruipen in het hoofd van Duncan zelf en gaan op zoek naar oorzaken en motieven. Daar lijken we ook de échte dader te vinden: *'Een huiswapen. Als dat er niet was geweest, hoe had je jezelf dan kunnen beschermen, in deze stad, tegen diefstal van je geluidsinstallatie, je televisie en je computer, je horloge en je ringen, tegen overvallers die je knevelen, verkrachten, doodsteken. Als het er niet was geweest, zou de man op de bank nu niet onder de aarde van de stad liggen.'*

En dan begint het eigenlijke proces. Of moet ik zeggen: de show? Want *'het was dus allemaal show voor hen, voor de rechter, de bijzitters, de aanklager, zelfs voor Motsamai. Rechtspraak is een show.'*

De auteur weet hierbij de lezer op magistrale wijze mee te slepen op de rollercoaster van hoop en wanhoop waarmee de ouders het vonnis afwachten. Hoe dat precies verloopt, hoe Motsamai zijn verdediging opbouwt en wat uiteindelijk de uitspraak is van de rechter, dat laat ik jullie graag zelf ontdekken.

Nog één zinnetje wil ik citeren uit *Het huiswapen*: wanneer Duncan zijn vader vraagt om hem wat boeken te brengen om in zijn cel te lezen, antwoordt deze: *'Ken je het werk van Thomas Mann? Ik zal je De Toverberg brengen.'* Zo zie je maar weer: alles is met elkaar verbonden!

Word wakker

Een heel ander gevoel had ik bij de roman *Word wakker*. Al na enkele bladzijden noteerde ik voor mezelf dat er minder maturiteit in haar schrijfstijl zat. Zinsconstructies doen soms wat stroef aan, de stijl is te onpersoonlijk en bevat te vaak lange beschrijvingen die niet relevant lijken voor het verhaal. Ook lijkt het alsof Gordimer hier niet kan kiezen tussen verschillende verhaallijnen en deze naast elkaar zet zonder duidelijke bedoeling of onderling verband.

In het eerste luik van het boek staat Paul centraal, een dertiger die na een kankerbehandeling in isolatie moet omdat hij radioactief is. Intussen blijft hij strijd voeren tegen de aanleg van een stuwdam en de bouw van een nucleaire reactor. Zijn vrouw, Berenice/Benni, lijkt een wat schizofreen leven te leiden als succesvolle zakenvrouw/moeder en echtgenote. De relatie van het echtpaar is wankel, zoals ook blijkt wanneer Berenice na Pauls genezing aankondigt dat ze zwanger is geworden, tegen zijn wil in.

In het tweede luik ligt het accent dan weer vooral op de relatie tussen de ouders van Paul, Lyndsay en Adrian, bij wie Paul tijdens zijn quarantaine mag logeren. Lyndsay herinnert zich haar affaire met een collega, jaren geleden. Een misstap die het koppel lijkt te hebben overleefd. Tot Adrian, net gepensioneerd, tijdens hun reis naar Mexico verliefd wordt op hun gids, en besluit bij haar te blijven. Lyndsay lijkt een koekje van eigen deeg te krijgen. Ze reageert er niet op, Adrians afwezigheid wordt naar de buitenwereld verklaard vanuit zijn passie voor archeologie. Intussen wordt Lyndsay tot rechter benoemd, terwijl ze ook besluit om een zwarte peuter, besmet met HIV, te adopteren.

Kortom: te veel verhaallijnen voor een boek van 188 bladzijden om nog geloofwaardig en overtuigend te zijn.

Het contrast tussen man en vrouw lijkt een constante in haar werk, er lijkt steeds een zekere vervreemding gegroeid te zijn in de relaties, maar ook een vervreemding van zichzelf.

Daarnaast blijft de politiek en de geschiedenis van het land steeds op de achtergrond aanwezig.

Bronnen

<https://www.nobelprize.org>

Nobel Lectures, Literature 1991-1995, Editor Sture Allén, World Scientific Publishing Co., Singapore, 1997

https://de.wikipedia.org/wiki/Reinhold_Cassirer

De Leesgroep Zedelgem leest

Door Marie-Claire Devos

HET LIED VAN DE PROFEET – PAUL LYNCH

Met zijn vijfde roman *Prophet Song* won de Ierse Paul Lynch (°1977) zeer terecht de *Booker Prize* 2023. Hij is vooral bekend om zijn poëtisch-lyrische stijl en schuwt geenszins complexe actuele thema's. De leesgroep in Zedelgem las Het lied van de profeet in een onvergetelijke vertaling door Tjadine Stheeman en Liedwien Biekmann. Voor mij mag je het boek catalogeren bij kleppers als *Brave New World*, *Fahrenheit 451*, *This Perfect Day*, *The Handmaid's Tale*, ...

Het boek is zo pakkend omdat het symbool staat voor de realiteit van vandaag, het vergelijkbare nieuws dat wij dagelijks door onze strot geduwd krijgen vanuit Oekraïne, Gaza, Libanon, Syrië, Ethiopië, het Congobekken ...

De verscheurdheid van landen waar tirannen met hun brutale hebzucht de scepter zwaaien, waar mensenlevens niets betekenen in hun brutale machtspolitiek. Waar burgers klem komen te zitten, trachten te ontkomen, maar finaal nergens heen kunnen. Het is een moderne psychologische roman die beangstigend, beklijvend en uitermate realistisch is. Een roman waar ook vluchtelingen en achterblijvers zichtbaar worden.

Lynch waarschuwt ons voor de onverschillige reactie van het Westen op de ons omringende oorlogssituaties: beperking van de vrijheid, afkalving van de democratie, willekeur, radicaal geweld, terroriserende angst, de waanzin tout court.

'De geschiedenis is de wet van de sterkste ...'; 'geschiedenis is een stille kroniek van mensen die niet wisten wanneer ze moesten weggaan ...'; 'Geschiedenis is een stil verslag van mensen die niet weg konden, het is een verslag van hen die geen keus hadden, je kunt niet weggaan als je nergens heen kunt en geen middelen hebt om ergens heen te gaan, je kunt niet weg als je kinderen geen paspoort kunnen krijgen, je kunt niet weg als je met je voeten in de aarde geworteld bent en je voeten moet losscheuren om weg te gaan ...'.

Het verhaal wordt opgetrokken rond de figuur van Eilisch, wetenschapster en moeder, die probeert haar gezin draaiende te houden nadat haar man, een vakbondsman, zonder meer wordt opgepakt. Ze blijft achter met 4 kinderen, Mark (17), Bailey (12), dochter Molly (14) en baby Ben. Eilisch' gemoedstoestand is donker, zonder licht, waterig licht.

Om hem bij het gezin te blijven betrekken, converseert ze in haar hoofd met Larry, haar gedeporteerde man. Ze weet dat ze haar oudste zoon niet lang meer thuis zal kunnen houden, ze is bang voor Bailey, haar stoer ventje met een klein hartje, en dan is er nog Molly, haar dochter, en baby Ben, en niet te vergeten de hond en Simons, de dementerende vader, die zich ondanks zijn falende kortetermijngeheugen zeer goed bewust is van het nakende gevaar ...

'Ze laat haar blik over haar gezin gaan, dit gevoel van een verdwijnend moment, ze weet dat ze zich hen zo zal herinneren, haar kinderen om de tafel, in het besef dat het vlieg wiel van ordeloosheid op gang is gebracht en niet meer is af te remmen. De ene dag ben je een gezin van zes, dan vijf en binnenkort nog maar vier.'

Langzaam bouwt Lynch een spanningsboog op rond Eilish bij haar speurtocht naar het lot van Larry. Tijdens die zoektocht blijft Eilish nog steeds in het recht geloven en ziet ze niet dat de wereld rondom haar volledig instort. Het hele gezin deelt in de klappen, met pubers die in opstand komen tegen haar maar ook tegen het regime. Je komt in een ijzingwekkende sfeer terecht die het hele verhaal blijft aanhouden. Als dan Mark, haar oudste zoon, zich aansluit bij het rebellenleger, is de ontredde groot, temeer omdat zij ook nog de zorg heeft voor haar vader, die bovendien in een ander deel van de stad woont. Burgeroorlog laait op en de gestructureerde samenleving brokkelt volledig af. Het is ieder voor zich. Elk stukje beschaving kalft af. Ook de jongere broer van Mark, nauwelijks 13 jaar oud, revolteert, en zijn lot snijdt diep in het hart van de lezer.

Paul Lynch beschrijft hier een totale apocalyps nadat een extreemrechtse partij in Ierland alle besef en connectie met de burgers is verloren en bovendien de democratie echt geweld aandoet. Het gaat stapsgewijs met o.a. het positioneren van gelijkgezinden in topfuncties, het ontmantelen van de onderwijsvakbond en het ontslaan van individuen die niet met de partij meedenken. Het ontaardt in een echte dictatuur. De verwijzing naar 'Make America Great Again' is niet veraf.

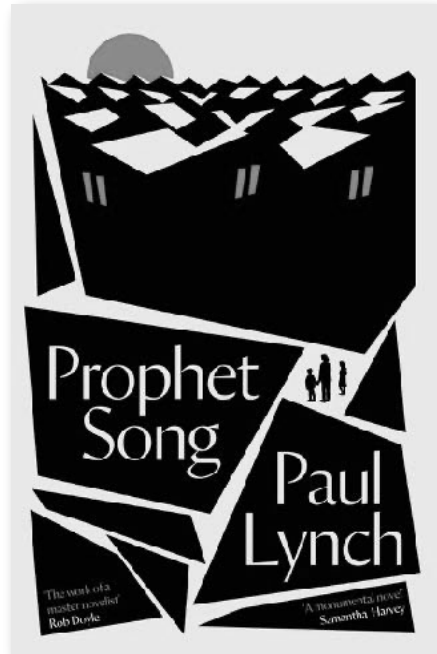
Ik eindig graag met de twee citaten aan het begin van het boek:

*'Hetgeen er geweest is,
hetzelve zal er zijn
en hetgeen er gedaan is,
hetzelve zal er gedaan worden;
zodat er niets nieuws onder de zon is.'*

Prediker, 1:9

*'In den finsteren Zeiten
wird da noch gesungen werden?
Ja! da wird gesungen werden
von den finsteren Zeiten'¹³*

Bertold Brecht

¹³ 'Zal er in de donkere tijden nog gezongen worden?
Ja! Er zal gezongen worden over de donkere tijden.' (n.v.d.r.)

WAAROM DE KLASSIEKEN (NIET) LEZEN

Een mooi trio van fervente lezers op de praatstoelen, ze zouden het hebben over de klassieken en het lezen van die klassieken. Maar in de titel stond er tussen haakjes het woordje 'niet' en blijkbaar heeft die 'niet' meer effect gehad dan verwacht. Want het ging voornamelijk over eigen voorkeuren, wat echter wel aanleiding gaf tot een boeiend gesprek.

Vooraf had elk van de panelleden twee lijstjes ingediend met de top 10 van hun favoriete romans wereldwijd en een top 10 van hun Nederlandstalige romans. '*Cherchez la femme*' bleek een onterecht vermoeden, want bij Lieve gold eerder '*cherchez l'homme*'. Toch een gemeenschappelijk werk in de lijstjes: *De donkere kamer van Damokles* van W.F. Hermans. En dan was het luisteren naar hun herlezen boeken, de ervaringen in de leesclubs, het al dan niet vooraf lezen van recensies, wel en wee van vertalingen, zin en onzin van verfilmde romans enzovoort. Niet onverwacht dus zijn vooral hedendaagse schrijvers aan bod gekomen met af en toe een zijsprongetje naar gevestigde waarden van vroeger. Na een aantal vragen vanuit het publiek werd overgegaan tot de orde van het jaar: de Nieuwjaarsreceptie.

DE GROTE KLEINE PRINS

Dat *De kleine prins* van Antoine de Saint-Exupéry onverwoestbaar is, werd zondag 22 februari II. nog eens bewezen. Een sprookje voor grote mensen die zich wel een beetje klein moeten voelen na wat de kleine prins ons allemaal te vertellen had. Zijn verhaal over zijn bezoek aan de verschillende planeten met hun excentrieke bewoners, zijn zorg voor zijn unieke, wat ijdele roos en zijn ontmoeting met het vosje moesten de toehoorders ongetwijfeld tot nadenken stemmen.

Die kleine prins (Els Vermeir) en de piloot (Luc Van de Vaerd) wisten jong maar vooral oud te boeien met hun zeer geslaagde dialoog, daarbij mogen wij de simultane projectie van de oorspronkelijke tekeningen uit het boek niet vergeten.

De mooiste zin uit het boek is wellicht deze: 'Alleen met het hart kun je goed zien... het wezenlijke is voor de ogen onzichtbaar'. Op het einde werden er onder de kinderen tien exemplaren van *De kleine prins* verloot, zodat zij rustig nog eens zouden kunnen genieten van de avonturen van de onfortuinlijke piloot en zijn kleine prins.

Poëzie

DE VLEUGELS VAN TIJD

Geruisloos klimt
het jonge licht de kamer binnen
breekt schrijn van blauwnacht open
tot huid en adem omhelzen
partituur van licht
volmondig schraagt nieuwe dag
het wenkend jaagpad
van pasgeboren tij

Zon jubelt, wuift en
wentelt zich in feestkledij
op gouden stapstenen
huppelt kind
ons oog voorbij
penseelt sprookjes
van verlangen en vervulling

'Allegro vivace'
grijpt ons naar de keel
en temt het rusteloos hart

Als broos albast
leidt dag de avond in
aanzelend trekt schemering
nachtwade aan
een verre avondklok
verspreidt minzaam
het taal omhelzen van elk
gejaag dat rust en zegen wil.

Gerda De Mey

Te Beleven

Door Bart Madou

LUUK GRUWEZ

In 1976 verruilde Luuk Gruwez het West-Vlaamse Kortrijk voor Hasselt. Daar verdiende hij als leraar de kost tot aan zijn loopbaanonderbreking in 1995 naar aanleiding van het verwerven van een schrijversbeurs.

Hij was voortaan fulltime schrijver met dichtbundels en proza en daarnaast columns, eerst wekelijks in *De Standaard*, vanaf 2001 tot 2003 maandelijks in *De Morgen*.

Gruwez' werk wordt weleens tot de neoromantiek gerekend, een stroming die als reactie op het nieuw-realisme van de jaren '60 weer aandacht opeiste voor de grote gevoelens omtrent leven, liefde, ziekte, vergankelijkheid en dood. Bij Luuk Gruwez gaat deze vorm van romantiek altijd gepaard met een flinke portie (zelf)ironie.

Bart Madou interviewt de dichter, die ook zal voorlezen uit eigen werk.

Luuk Gruwez

Zondag 19 april 2026 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem

DE KUNST, DE WAARHEID EN DE LIEFDE

In zijn *Pensées* schrijft Blaise Pascal in zijn gedachte 652:

'Wanneer een emotie of een daad in natuurlijke bewoordingen beschreven wordt, ontdekken we in onszelf de waarheid van wat we horen en waarvan we niet wisten dat we die in ons hadden, zodat we de neiging hebben degene die dat gevoel in ons wakker roept lief te hebben, want hij heeft ons niet zijn eigen rijkdom maar de onze laten zien, en zo maakt deze weldaad hem beminneenswaard voor ons, nog afgezien daarvan dat ons hart door het inzicht dat we met hem delen wel voor hem moet opengaan.'

Vanuit dit citaat ontvouwt zich de lezing. Alexandra Van Laeken legt verbanden met kunstfilosofische beschouwingen, het concept 'liefde' van Plato tot Jacques Lacan en Alain Badiou. Zij gaat associatief te werk en neemt hier en daar de tijd om stil te staan bij enkele kunstwerken.

Alexandra Van Laeken is doctoraal onderzoeker. Ze onderzoekt de subjectieve aanschouwing van de wereld en hoe die kan veranderen doorheen confrontaties met kunst en liefde.

De Kunst, de waarheid en de liefde met Alexandra Van Laeken

Zondag 31 mei 2026 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem

KONSTANTIN PAUSTOVSKI

Het is eigenlijk een raadsel dat Paustovski, nadat in de jaren dertig de dictatuur van Stalin steeds ergere vormen van terreur en censuur introduceerde, nooit is gearresteerd vanwege zijn voortdurende kritische kanttekeningen en vraagtekens. Na 1945 ijvert hij al dermate voor culturele dooi dat het hem onmogelijk wordt gemaakt de vervolgen op het eerste deel van zijn autobiografie te publiceren tijdens het leven van Stalin. 'Het verhaal van mijn leven was het verhaal van mijn woud geworden,' merkte Paustovski later laconiek op. Als de dooi na Stalins dood voorzichtig inzet, begint Paustovski in door hem geredigeerde tijdschriften meteen de rehabilitatie te pousseren van verschillende Russische auteurs. (Uit: Konstantin Paustovski, De geschiedenis van een leven, geschreven door Martin Ros).

August Thiry debuteerde als romanschrijver met *Het Paustovski Syndroom*, een boek geïnspireerd door het leven van Konstantin Paustovski.

Konstantin Paustovski met August Thiry

Zondag 21 juni 2026 om 10.30 u. in DC Veltershof, Veldegem

MIJN RILKE: EEN ZUIVERE TEGENSpraak

Rainer Maria Rilke (1875-1926), dit jaar honderd jaar geleden gestorven in Montreux (29 december 1926), misschien wel de grootste dichter uit de eerste helft van de 20ste eeuw.

Rainer Maria: die Maria heeft hem zeker parten gespeeld; zoals wij weten, wou moeder Sophie Entz koste wat kost haar vroeg gestorven dochter vervangen door een 'nieuwe' dochter, dus deed zij haar zoon René (in het Frans: herboren!) tot zijn zesde jaar zijn haar laten groeien en kleepte hem als meisje met een rokje en een blouse met grote strik. René/Rainer werd in een Joodse familie in Praag geboren en net als bij Franz Kafka sprak de gegoede burgerij van Praag Duits in plaats van Tsjechisch, die taal was voor het plebs.

Dit jaar herdenken wij Rilkes sterfjaar en begin ik deze tijdelijke rubriek rond Rilke met zijn vroegtijdige dood: Rilke werd amper 51 jaar.

Rilke schreef in raadsels, daar zullen alle recensenten, critici en bewonderaars het over eens zijn. Rilke zelf schreef in 1902: *'Het is eigen aan de kunstenaar het raadsel lief te hebben. Dat is alle kunst: liefde, die zich over raadsels heeft uitgestort, - en dat zijn alle kunstwerken: raadsels, omgeven, getooid, overgoten met liefde.'*

En een van de grootste raadsels is volgens mij zijn zelfgekozen grafschrift, gebeiteld in de grafzerk hoog op de bergtop van Raron.

Sta mij toe een halve eeuw terug te keren: uw dienaar was nog jong, had geen schrik van een forse bergtocht en toog op een zonnige zomerdag onverschrokken naar het eenvoudige kerkje van Raron dat hoog boven de Rhônevallei uittorende.

Het uitzicht was eenzaam maar prachtig, een gure wind geselde ondanks de lauwe lucht de rotswand en beneden glinsterde het zilveren lint van de Rhône, in Wallis Rotten genoemd. En daar, tegen de buitenmuur van het kerkje, het toen al verweerde graf waarvoor ik gekomen was: RAINER MARIA RILKE en dan, onder het wapen van de Rilkes - Rilke met zijn levenslange hang naar heraldiek -, die enigmatische tekst, zowaar sfinxachtig en al helemaal moeilijk vertaalbaar:

ROSE OH REINER WIDERSPRUCH
LUST
NIEMANDES SCHLAF ZU SEIN
UNTER SO VIEL
LIDERN

ROOS, O ZUIVERE TEGENSpraak
LUST
NIEMANDS SLAAP TE ZIJN
ONDER ZOVEEL
OOGLEDEN

Wat wou Rilke hiermee nog meegeven aan het nageslacht? Ik vrees dat het zinloos is om naar een sluitende betekenis te zoeken. Wel kennen wij van Rilke in een van zijn *Sonnetten aan Orpheus* de volgende strofe:

*Errichtet keinen Denkstein. Laßt die Rose
nur jedes Jahr zu seinen Gunsten blühen.
Denn Orpheus ist's.*

*Richt geen gedenksteen op. Laat slechts de roos
elk jaar weer veelbelovend bloeien.
Orpheus is het.*

Zit daar (een deel van) de sleutel in? Wou Rilke een Orpheus zijn? Ik denk ook spontaan aan Gertrude Steins: a rose is a rose is a rose. Maar wat doet die *Lust* daar tussen die andere woorden in? Een bevestiging van het leven, zelfs in het aangezicht van de dood? Het heeft mij mateloos geïntrigeerd en doet dit nog steeds. En daar zal het vermoedelijk bij blijven.

RILKE-FOTO'S

Rilke in Muzot, oktober 1923

Grafzerk van Rilke in Raron

HET RILKE-GEDICHT

*Lösch mir die Augen aus: ich kann dich sehn,
wirf mir die Ohren zu: ich kann dich hören,
und ohne Füße kann ich zu dir gehn,
und ohne Mund noch kann ich dich beschwören.*

*Brich mir die Arme ab, ich fasse dich
mit meinem Herzen wie mit einer Hand,
halt mir das Herz zu, und mein Hirn wird schlagen,
und wirfst du in mein Hirn den Brand,
so werd ich dich auf meinem Blute tragen.*

Doof mijn ogen: ik kan je nog steeds zien,
bedek mijn oren: ik kan je nog steeds horen,
en zonder voeten kan ik naar je toe gaan,
en zonder mond nog zal ik om je smeken.

Breek mijn armen af, ik zal je omvatten
met mijn hart zowel als met een hand,
sluit mijn hart en mijn hersenen zullen kloppen,
en zet je mijn hersenen in brand,
dan zal ik je dragen in mijn bloed.

(eigen vertaling)

HET RILKE-BOEK: RAADSELS VAN RILKE

Paul Claes schreef in 1995 *Raadsels van Rilke*. In 158 bladzijden ontrafelt hij vijftientig gedichten, maar niet de epitaaf, daar waagt hij zich niet aan. Niettemin wil ik elke (toekomstige) Rilke-liefhebber warm maken voor dit werkje, ook al durft Claes het al eens ver te zoeken. In zijn inleiding schrijft hij: '*Rilkes raadsels herinneren inderdaad aan het maniërisme. Die literaire stijl uit de overgangstijd tussen renaissance en barok wordt gekenmerkt door formalisme, complexiteit en eruditie*'. En een beetje eruditie wordt ook van de lezer van Rilkes gedichten verwacht om hem volledig te kunnen smaken. De bij Claes besproken raadsels komen allemaal van gedichten uit een van de 'meest verbluffende' (sic) bundels van de 20ste eeuw: de *Neue Gedichte*. Rilke maakt het zijn lezers niet gemakkelijk, hij gebruikt vaak metaforen die zowat het tegenovergestelde bedoelen van wat er staat. De verdienste van Paul Claes is dat hij ze allemaal voortreffelijk onderschept en duidt. Zo is in

Die Insel der Sirenen niet het verlokkelijke gezang van de sirenen, maar hun zwijgen het angstwekkendst.

Claes stelt trouwens voor om eerst de gedichten in het Duits en daarna in vertaling te lezen en pas dan zijn analyse, kwestie van de oplossing van het raadsel door de lezer te vergelijken met de zijne. 'De confrontatie kan alleen maar verrijkend zijn.' schrijft Claes.

Welk procedé gebruikte Rilke om zijn gedichten zo cryptisch te maken, vraagt Claes zich af, en hij bespreekt een zestal wat hij figuren noemt: figuren op het gebied van verwijzing, logica, klank, woordenschat, zinsbouw en betekenis.

Bij de verwijzingsfiguren valt het op dat Rilke nooit rechtstreeks naar bijvoorbeeld een kunstwerk of persoon verwijst; zo komen we te weten dat Rilke in *Der Berg* eigenlijk verwijst naar de *Gezichten op de berg Fuji* van Hokusai. Wat de logische figuren betreft, is hierboven al gewezen op het angstwekkende zwijgen der Sirenen in plaats van hun gezang. Claes bespreekt slechts sporadisch de klankfiguren bij Rilke, zo maakt hij ons opmerkzaam op het abrupte begin van het gedicht *Abisag*: 'Sie lag', een dubbelrijm op de naam Abisag, waarmee tevens de essentie uitgedrukt wordt van deze jonge bedgenote van koning David: zij lag! Bij de woordenschatfiguren komen we te weten hoe Rilke, net als Flaubert, steeds op zoek is naar 'le mot juste', waarbij vaak dubbelzinnigheid het resultaat is: 'Gesicht' kan zowel het zien als het geziene betekenen en doorgaans nog allebei. In de zinsbouwfiguren is Rilke nog op zijn best en meest mysterieus, neem nu de zin 'stille die de hele verte in zich heeft' (uit: *Die Insel der Sirenen*). Heeft de stilte de verte in zich of de verte de stilte? Beide zijn tegelijk waar!

Bij de betekenisfiguren attendeert Claes ons op doorgedreven beeldspraak in de poëzie van Rilke; zo lijkt het bedgordijn in *Das Bett* op een theaterdoek, zodat de paring tot een toneelstuk gemaakt wordt. Claes spreekt dan ook van een vreemdsoortige mengeling van 'sensualiteit en cerebraliteit, elegantie en complexiteit'.

Mijn raad bij de raadsels: als je de *Nieuwe gedichten* leest, hou je best Claes' *Raadsels van Rilke* bij de hand.

Paul Claes, *Raadsels van Rilke*, De Bezige Bij, 1995, 158 blz.

RILKE EN ZIJN VROUWEN: LOU SALOME

'Lösch mir die Augen aus': bovenstaand gedicht schreef Rilke voor Lou nadat hij haar ontmoet had in 1897. Het eerste wat de toen 36-jarige Lou deed, was de in haar ogen wat verwijfde voornaam René vervangen

door het mannelijker Rainer, het eerste wat de vijftien jaar jongere Rainer toen deed, was zijn geschrift veranderen.

Rilke zou Lou nooit echt loslaten, Lou van haar kant Rilke wel, al is hun vriendschap tot de dood van Rilke blijven bestaan. Voor Rilke was Lou moeder, muze en minnares, voor Lou was zij te veel moeder en dat zorgde ervoor dat zij met hem een eerste maal brak. '*Ga ook jij je eigen weg, je verborgen god tegemoet.*' Lou in haar afscheidsbrief aan Rilke.

Dat was na hun tweede gezamenlijke reis naar Rusland ('mijn heilig land' voor Rilke), waar zij onder meer te gast waren bij (een norse) Leo Tolstoj.

Tot aan Rilkes dood voerden beiden een correspondentie, soms met lange tussenpozen, al was het vaak eenrichtingsverkeer van Rilke aan Lou. De brieven van Rilke waren ook langer (soms 25 kantjes) en heel gedreven, brieven waarin hij, in wat hij zijn 'klaagtaal' noemde, zijn intieme twijfels en verlangens uitte, waarin hij haar aansprak met '*mijn houvast, mijn alles*'. Nog vanop zijn sterfbed schreef Rilke een brief aan Lou. Aan die levenslange vriendschap hebben wij het ontstaan van een van de mooiste romans uit de literatuurgeschiedenis te danken: '*Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge*' (*De aantekeningen van Malte Laurids Brigge*) uit 1910.

Rilke en-Lou-Andreas-Salome-in-Wolfratshausen, 1897

Crescendo

Door Bart Madou

ACCENT OP DE WINTER

Stravinsky beweerde ooit over Antonio Vivaldi dat hij weliswaar 500 werken gecomponeerd heeft, maar wel 500 maal hetzelfde.

Ik begrijp Igor volledig en ben het zelfs eens met hem, zowat in elk opus van Antonio hoor je in de strijkers die zo typische 'ziegezageziege' van hem, waarmee ik niet wil zeggen dat het niet mooi kan zijn, integendeel, of in elk geval : het vrolijkt je op. Persoonlijk denk ik dat Vivaldi de ideale muziek is wanneer je in een droevige stemming bent, zijn klanken monteren je meteen weer op.

Maar zoals er bij elke regel wel uitzonderingen zijn, zo ook bij Vivaldi en dan nog in zijn beroemdste werk, *Le quattro stagioni (De vier seizoenen)* en meer bepaald in het laatste deel, *L'inverno (De winter)*.

Daar vinden wij op plaats twee (of plaats elf als je alle seizoenen neemt) het wondermooie, maar helaas heel korte *Largo*. Helaas? Misschien zorgt die korte duur, amper 1'40", er net daardoor voor dat de schoonheid nog meer geaccentueerd wordt (verder meer over die accenten).

De andere delen van de winter, *Allegro non molto* en *Allegro*, staan in Fa-klein (F-Moll), maar het *Largo* staat in Mi-groot (Es-Dur) - zoals Beethovens *Eroïca* en zijn *Keizersconcerto* bijvoorbeeld.

Wat is er zo bijzonder aan dat *Largo* (behalve de veel te korte tijdsduur)? Bij muziek is dat moeilijk onder woorden te brengen en ook hier ontbreken mij de juiste woorden; een beetje 'Montaigneaans' zou ik durven zeggen: het is mooi omdat het mooi is. Zijn het de voorzichtige pizzicati die voor een zachte, vredige sfeer zorgen? Het zou kunnen.

Er bestaan natuurlijk niet te tellen (wat niet hetzelfde is als ontelbare) versies van *De vier seizoenen*. Een speciale bewerking is alvast de 'hercomponering' van de seizoenen door de in Hamelen, Duitsland, geboren Britse componist Max Richter; maar ik wil hier een andere, zeer geslaagde versie naar voor schuiven die mij vanaf de eerste maat die ik hoorde in hoge mate ontroerd heeft. Het is zelfs een vocale koorversie op de woorden van het *Benedictus* uit het proprium van de Latijnse mis, de uitvoering berust bij het koor *Accentus* van de Franse koor- en intussen ook orkest dirigente Laurence Equilbey. Even terzijde: er bestaat een prachtige opname van *Accentus* (met daarin ook dit *Largo*). Het is een documentaire met Equilbey in de hoofdrol met eigenzinnige, maar zeer

mooie vocale interpretaties van onder meer het *Adagietto* uit Mahlers vijfde, *Die zwei blaue Augen* uit Mahlers *Lieder eines fahrenden Gesellen* en een wonder-, wondermooie interpretatie van *Ich bin der Welt abhanden gekommen*, een van de *Rückertlieder* die Mahler componeerde - het mooiste orkestlied ooit gecomponeerd? Mooier dan Richard Strauss of Korngold? Ik denk het, maar dit is misschien voor een volgende *Crescendo*.

Accentus - Transcriptions (DVD), Naïve Classics

Accentus, Vivaldi,
Winter (Largo)

Max Richter Vivaldi,
Winter (Largo)

RECHTZETTING

In de rubriek *Crescendo* van vorige Toverberg 79 verwees de QR-code bij Clara Schumann naar *Ein Veilchen* van Mozart en niet van Clara. Hier vind je de juiste verwijzing.

Onze excuses hiervoor.

Clara Schumann *Das Veilchen*

Gelezen en goedgekeurd

Door Bart Madou

LOOSHEID

Troosteloos, hulpeloos, uitzichtloos, hopeloos, doelloos ... Ziehier een roman van 315 bladzijden samengevat in vijf woorden.

Laszlo Krashnahorkai

Satanstango van Nobelprijswinnaar Laszlo Krashnahorkai kan je niet beter karakteriseren. Een recente vertaling, dacht ik eerst, maar nee, een vertaling uit 2015 en dan nog vaststellen dat de oorspronkelijke Hongaarse versie al in 1985 gepubliceerd werd. Nog net niet lang genoeg om de roman bij de rubriek *Ontstoft* onder te brengen. Een roman die aan de ribben blijft kleven, tenminste als je de moeite doet om de vele lange zinnen aandachtig te lezen (en vaak te herlezen). Zeker, je moet er geconcentreerd bij blijven, maar de ervaring die je er dan bij opdoet is dan ook buitengewoon.

Het verhaal - voor zover je van een afgerond verhaal kunt spreken - speelt zich af in een onherbergzame plaats ergens ter wereld, maar het is vlug duidelijk dat het een niet nader genoemde plaats in Hongarije moet zijn, alleen daar kan al die loosheid samenkomen. Een plaats genoemd: de kolonie, in de buurt van een stad, eerder een heel provinciaals stadje.

Een stuk of tien achtergebleven sukkels zonder voornaam: Hálecs, Futaki, Schmidt (mijnheer en mevrouw), Kráner (mijnheer en mevrouw) en enkele naamloze figuren: de dokter, de schooldirecteur, de kastelein.

Eigenlijk doen ze niets, ze belooeren elkaar, drinken voortdurend pálinka, een pruimenlikeur, in de kroeg of op hun kamer (de dokter) en ze wachten zonder dat ze het zelf eigenlijk beseffen, op betere tijden denk je dan, maar zelfs dat is te vlug geredeneerd. En intussen: regen, miezer, modder, koude ...

Nou ja, pure Kafka, je wordt er niet vrolijker van, maar het boeit enorm, meer zelfs: de cineast Bela Tarr wist *Satanstango* in 1994 te verfilmen. Stel je voor: meer dan zeven (7!) uur beslijkte wegen, wolkeloze hemels, druipende regen, afgeleefde groezelige gezichten, haveloze mannen en vrouwen die zich in traag tempo voortslepen over het witte doek, dat alleen uit grijstinten bestaat (meer dan 50!), en toch een film die velen tot de verbeelding sprak, die velen ertoe aangezet heeft de roman voorsnog te lezen of te herlezen. Een cultfilm over een cultboek.

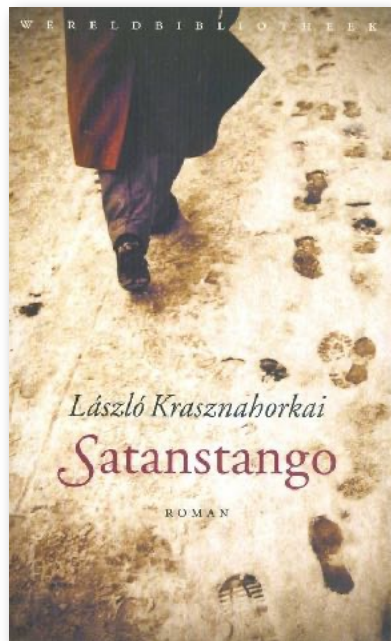
Een stuk of tien sukkels zei ik? Neen, in het midden (na het zesde hoofdstuk waarna deel twee begint met de hoofdstukken in omgekeerde volgorde genummerd) verschijnen er plots uit het niets twee figuren: Irimiás en Petrina. Niet helemaal uit het niets, want ze zijn gekend bij de overblijvers in de kolonie, alleen meenden ze daar dat de twee al anderhalf jaar dood waren, maar iemand die uit de stad kwam, had hen gezien: te voet op weg naar de kolonie ... Iedereen van de kolonie wordt erg zenuwachtig, want Irimiás was voor hen een soort profeet (Jeremia?), iemand met Messias-allures, die zou hen uit hun deerniswekkende toestand redden. Iedereen dus naar de kroeg, wachtend op de komst van de twee profeten en tussendoor flink doordrinkend en ruziemakend, waarbij sommigen ladderzat met de grond kennismaakten. En ja, daar verschijnen ze dan eindelijk, de dageraad kondigt zich al aan.

'Stilte, dames en heren'. Irimiás geeft een speech, iedereen die nog enigszins nuchter is, hangt aan zijn lippen. Hij heeft het over het dode meisje met een dode kat in haar armen dat de dag voordien in een greppel aangetroffen werd, een zakje rattenvergif nog in haar handen. Haarfijn weet Irimiás uit te leggen wat er toen zou kunnen gebeurd zijn, meer zelfs, de hele kolonie zou zich eigenlijk schuldig moeten voelen, in wat een zielige toestand zijn jullie terechtgekomen! Irimiás weet verduiveld goed hoe hij moet inpraten op de armtierige kroegbezoekers. 'Maar, luister goed, ik beloof jullie beterschap in jullie treurige levensomstandigheden. Ik beloof jullie een beter leven buiten de kolonie, maar daarom moeten jullie mij volgen, onvoorwaardelijk. Jullie gaan deel uitmaken van een groots project, zowat de hemel op aarde, maar ja, daarvoor is geld nodig en als jullie nu allemaal jullie opgespaarde geld

samenleggen en aan mij geven, dan maak ik dat mogelijk'. Irimiás heeft gesproken.

De bewoners zijn enthousiast, doen wat hen gevraagd wordt, zoeken hun hele (weinige) hebben en houden samen, een aantal slaan hun deuren, meubels en vaatwerk aan stukken, we vertrekken toch! En gepakt en gezakt als ezels gaan ze in de gietende regen en stommelend door de modder op weg naar de plaats die Irimiás hen aangewezen heeft, een oud vervallen kasteel dat nog dienst had gedaan als fabriek en waar enkel nog afgedankte roestige machines staan, blootgesteld aan weer en wind. Maar Irimiás had beloofd hen daar de volgende morgen terug te zien. Uitgeput en verkleumd van de kou brengen ze de nacht half slapend door en wanneer Irimiás de volgende ochtend niet opdaagt, komt er een flinke ruzie tussen de uitgehongerde en uitgebluste 'pelgrims', met bloedneuzen als gevolg, tot Irimiás dan toch verschijnt ('Ik had jullie toch gezegd dat ik zou komen?'). Omdat er wat complicaties zijn, wijzigt het plan en Irimiás weet het zo aan te pakken dat hij elkeen van de kolonisten naar een verschillende plaats stuurt en zelf verdwijnt hij dan voorgoed (met hun geld uiteraard). En dan zijn we weer op het einde van hoofdstuk 1 gekomen en lezen wij inderdaad dezelfde zinnen waarmee de roman begon. Eind slecht, al slecht.

Laszlo Krashnahorkai, *Satanstango*, Wereldbibliotheek 2015, 315 blz.

Buitenbeentjes

HET GEDULD VAN WATER - POËZIE VAN JOHAN CLARYSSE

Door Marie-Claire Devos

Dag Johan, onbekende Johan voor mij, dus scrol ik heftig op het internet, wie is die Johan Clarysse? Ik schrik, ik slik, wie ben ik om hem te begrijpen? Hoe kan ik de juiste woorden vinden om, zoals mij gevraagd werd, een stukje te schrijven in dit literaire blad van *Het Beleefde Genot*? Dus schrijf ik jou een ouderwetse brief, die nooit op de post zal gaan.

Mijnheer Clarysse,

Beste Johan,

Zovele recensenten met klinkende namen, en roemende krantenartikelen zijn mij voorafgegaan. Ik, die niet verder heb mogen studeren dan tot mijn 18 jaar, zit met deze simpele vraag behoorlijk in mijn maag. Of zoals Johan Clarysse het zelf zou verwoorden in zijn *'Alziend oog'*: ik zit *'... met het parallelle universum aan mijn voeten. Een amoebe in mijn primitieve, cellulaire ziel'*.

Ergens lees ik dat je een voorliefde hebt voor de Franse taal. Dat je exposeerde in Gent in 2003 met de titel *Ceci n'est pas de la tristesse*; tien jaar later met *Vaut le voyage* in Knokke; en recentelijk in 2021 met *Jeu d'amour, jeu d'hasard* in Oostende. Maar ik, ik blijf haperen bij jouw citatenkeuze van Nietzsche in jouw dichtbundel, namelijk: *'Der Mensch ist das einzige Tier, das zum Leben ermutigt werden muss.'*

Johan, ik durf mij niet te spiegelen aan jouw kunstenaarsziel. Ik voel mij niet in staat de hersenspinsels van jouw artistieke ziel te ontrafelen, dus duik ik weer met een eindeloos geduld in jouw bundel *Het geduld van water*. Je moet weten, beste Johan, dat geduld absoluut ontbreekt in mijn 'vocabulaire'. Toch ploeter ik verder in je gedichten en peil onbevangen naar de diepere betekenis van jouw poëzie.

Ik vraag mij af, kan een dichter zichzelf troosten? Of moet hij zich eerst specialiseren in het oprollen van stenen? Kan ik het sleutelgat naar jouw dichtelijke ziel wel vinden, laat staan bevatten? Stel dat ik daarin slaag, zou ik het dan kunnen inpakken om niet meer los te laten? Bij het lezen van jouw gedichten in *Het geduld van water* treft mij vooral de fragiliteit van de herinnering daarin.

Soms vergelijk ik het lichaam met een huis van zand dat steeds verder vergruist tot het door andermans vingers glijdt. Afscheid te moeten

nemen van je eigen lichaam, je jeugd, je wakkere geest, een flakkerend licht dat geruisloos verdwijnt in het ijle. Ontkennen is onmogelijk geworden in het kiertje tussen licht en donker.

Al wat zichtbaar is, was er al. Er zijn sporen van verdriet in de herinneringen, ongevoelig voor de tand des tijds, gestaag opborrelend uit het hemelse blauw. Een zweem van de dageraad, helder en stil. Wachten op iets dat niet meer komt, omdat het al op de terugweg is? Niets is eeuwig, of misschien is de eeuwigheid synoniem voor alles wat voorbij is?

Johan Clarysse, je hebt een handje vol woorden uitgestort op wit papier. Er zijn geen mooiere afscheidswaarden te bedenken. Je doorschijnende poëzie, waar het zwart van de aarde doorheen schemert, probeer ik met jouw ogen in mij te laten spiegelen.

Mag ik eindigen met een strofe uit je *Fileermes*? 'De afdruk die je nalaat maakt mijn lemme scherp.'

Johan, het leven zit vol onontkoombare morele, eenzijdige compromissen en daarom heb ik onderstaande gedichten uit jouw prachtige dichtbundel *Het Geduld van water* gekozen om de lezers jouw talent te illustreren. *Doodgewoon* kwam voor mij persoonlijk ook in aanmerking, maar ik leverde een innerlijke strijd met de titel, en 'zolang de voorraad strekt ...' struin ik liever in *Zomer* en *Persona* ...

Zomer

*Soms breekt het licht in mijn ogen.
Waar de ene duivel wordt bestreden
staat een andere dansend op.
Zoek het niet te ver, zeg jij,
het heden laait nog
in je huis en in je voeten.*

*Ik ga zitten in de tuin
en schrap het woord tijdverlies.
De zomer is nog niet voorbij,
laat hem nog even duren.*

Persona

De mannen in mij, met wie ik leef
en slaap, dragen oude namen.

In hun huizen vallen lange schaduwen,
maken ze dromen onklaar.

Ik verzamel hen als onderdelen
van vreugde en oud zeer: hoe ze
plicht van zich afwerpen als huid,

hoge eisen uit hun botten slaan,
de blanke pit ontbloten en zich verdiepen
in de buigzaamheid van riet.

Nieuwsgierig peil ik haar hun hart
op de tong, naar hun beklag en hun waarom,
hoe ze zich vergissen en verzoenen.

De mannen in mij, met wie ik leef
en slaap, ik reik ze de hand.

LEVEN EN LICHT IN AFSNEE AAN DE LEIE

Anna De Weert-Cogen (1867-1950)

Door Kris Huygen

De Gentse kunstschilderes Anna De Weert-Cogen is vooral bekend geworden als oud-leerlinge van de luminist Emile Claus. Zij schilderde impressionistische landschappen van de Leiestreek rond Afsnee, werkte ook in Italië en Zuid-Frankrijk, was een drijvende kracht achter de kunstkring *Vie et Lumière* en schreef bijdragen voor de liberale Gentse krant *La Flandre Libérale*.

Anna De Weert werd geboren op 27 mei 1867 in een welgestelde artistieke Gentse familie. Haar grootvader langs moederskant was de vroeg gestorven romantische dichter Karel Ledeganck (1805-1847). Anna's vader was arts Eugène Cogen, die al op 35-jarige leeftijd overleed tijdens een tyfusepidemie. Twee van haar ooms langs vaderskant waren Felix Cogen (1838-1907) en Alfons Cogen (1842-1921), beiden ook kunstschilders die de jonge Anna stimuleerden in haar schilderstalent.

In de leer bij Emile Claus

Anna De Weert had een sterk karakter en bekwaamde zich aanvankelijk vooral door zelfstudie in tekenen en schilderen. In 1889-1890 ging ze voor korte tijd in de leer bij Armand Heins (1856-1938), de Gentse etsers, lithograaf, aquarellist en drukker.

Toen ze vijfentwintig was, huwde Anna met Maurice De Weert (1862-1930), advocaat aan de Gentse balie en politiek journalist bij *La Flandre Libérale*. Het huwelijk bleef kinderloos. Als liberaal zetelde De Weert vanaf 1904 in de Gentse Gemeenteraad. In 1909 was hij korte tijd schepen voor Schone Kunsten en Onderwijs.

In 1892 werd Anna voorgesteld aan Emile Claus (1849-1924), die in Astene in zijn villa 'Zonneschijn' aan de Leie woonde. Claus was aanvankelijk een realistisch schilder, die in 1883 met zijn *Hanengevecht* groot succes had ge oogst in Parijs. Rond 1890 kwam hij in contact met de Franse impressionisten, veranderde van stijl en werd de meester van het luminisme (een impressionisme met *lumineus* coloriet). Tussen 1893 en 1895 werd Anna De Weert een van Claus' talrijke – vooral vrouwelijke – leerlingen. Andere leerlingen van Claus waren o.m. Anna's vriendin Marguerite Robijns, Jenny Montigny, Yvonne Serruys en Modest Huys. Verder volgde ook de Amerikaan Robert Hutton Monks (bekend voor zijn *Graveyard at Deurle*) korte tijd de lessen.

Claus en De Weert waren gelijkgestemde zielen en het luminisme werd een levenshouding waarvan ook haar schilderijen doordrongen zijn. Zoals Anna het schreef *'Ik ben altijd aangetrokken geweest door de lumineuze atmosfeer van een landschap, niet door het witte en rauwe licht van tropische landen; ik denk niet dat ik zou willen schilderen in Marokko, in Egypte of Palestina, maar het opalen licht van Vlaanderen, dat speelt in de mist, dat de luchten en de rivieren iriseert en zelfs de mensen.'*

Ze werd al snel zelfstandig en in 1895 nam ze met twee doeken voor het eerst deel aan het 'Driejaarlijks Salon' in Gent. Tijdens de wintermaanden woonde ze in een groot huis in Gent, op de hoek van de Coupure en de Godshuizenstraat (nu de Maurice De Weertstraat). Daar ontving ze vooral de liberale relaties van haar man, maar haar vrienden 'kunstenaars' zag ze vooral in Afsnee aan de Leie. In 1895 had haar moeder daar namelijk het 'Hof ter Neuve', een voormalige hoeve van een Predikherenklooster, gekocht. De witgekalkte hoeve met rood pannendak en de typisch groene luiken van 'Ter Neuve' lag in een grote tuin vol bloemen en fruitbomen aan de Leie, een tiental kilometer stroomopwaarts van Claus' Astene. Soms gebruikte Anna een drijvend ponton waarmee ze over de Leie op zoek ging naar schilderachtige

plekjes. Haar stijl is 'vaag pointillistisch', meer aanleunend bij Claus dan bij Van Rysselberghe.

Later zou Anna ook veel pastel-tekeningen maken. Haar man kocht voor haar een kleine boot, de *Pingouin*, die ze inrichtte als schildersatelier. Ze gebruikte die *Pingouin* ook om spullen te verhuizen tussen Afsnee en Gent, stad waar ze trouwens ook vanop het water 'mooie hoekjes' op papier zette. Ze werkte traag, omdat ze voor het vastleggen van een specifieke lichtinval, dikwijls van korte duur, een aantal dagen nodig had. Op de achterkant van het doek noteerde ze trouwens de uren waarop ze het werk had gemaakt. Ze maakte zo'n vijftien à twintig doeken per jaar, vooral landschappen en, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Jenny Montigny, weinig menselijke figuren. Haar geconcentreerde manier van werken was niet bepaald geschikt om de beweeglijkheid van modellen, zeker van jonge kinderen, vast te leggen. In 1907 toonde Anna op het *Salon des Indépendants* in Parijs haar groot doek *Fête-Dieu* (Sacramentsdag in Vlaanderen) met kinderen die terugkeren van een processie. Ze had vijf jaar aan het schilderij gewerkt! Ze was dus vooral een schilder van landschappen en uitzonderlijk van mensen, zoals de begijntjes voor een boek van haar moeder Anna Cogen over het Begijnhof in Brugge (1902).

Louizeke in de weiden, 1897

De kring *Vie et lumière*

In 1904 organiseerde Octave Maus in Brussel een grote tentoonstelling van *La Libre Esthétique* met als thema het impressionisme. Hij toonde toen uitsluitend werk van Franse schilders (en Theo Van Rysselberghe als enige Belg). Edmond Picard vond hier een aanleiding om op 8 februari in de krant *Le Peuple* te reageren tegen wat hij het *Ostracisme des maîtres belges* noemde. Het kwam zelfs tot een debat hierover in parlement. Als reactie hierop werd in datzelfde jaar een nieuwe kunstkring, *Vie et Lumière*, opgericht, onder de vleugels van de luministen Emile Claus en Adrien-Joseph Heymans (1839 - 1921). De pointillist Georges Morren werd de eerste secretaris.

In 1903 hadden Anna De Weert en Rodolphe De Saegher (ook een leerling van Claus) al gesuggereerd om zo een 'Belgische' impressionistische kunstkring te stichten (in de schoorsteenmantel van De Weerts atelier in Afsnee werd trouwens het devies 'Licht, Liefde, Leven' gebeiteld).

Brume d'automne

De kunstkring *Vie et Lumière* hield zijn tentoonstellingen vooral in het *Musée d'art moderne* in Brussel, maar ook in Antwerpen en Gent.

De kring stelde tot 1912 werken tentoon van o.m. James Ensor, Anna Boch, Modest Huys, Georges Buysse, Jenny Montigny, Robert Hutton Monks, Georges Lemmen, Willem Paerels, August Oleffe, Gust De Smet en Frits Van Den Berghe.

Nadat Emile Claus in 1924 was overleden, zou Anna verschillende lezingen houden over zijn werk en het luminisme. Ze schreef in het Frans een monografie over Claus en ijverde samen met Rodolphe De Saegher (dan schepen voor cultuur in Gent) voor een herdenkingsmonument voor de schilder uit Astene. Het staat vandaag aan de ingang van het Citadelpark, niet ver van de ingang van het Museum voor Schone Kunsten van Gent (dat Museum heeft in zijn collectie trouwens een schilderij van Claus uit 1898 waarop een jonge, volslanke Anna in een mooie parse jurk, zit te tekenen in een bootje op de Leie).

Een succesvol luministisch schilder

Vanaf 1898 toonde Anna De Weert haar werk in de *Cercle Artistique* in Brussel en in 1899 in Gent. In het buitenland exposeerde ze in Rijsel, St. Louis, Berlijn, Boedapest, Londen, Dresden, Barcelona, op de Biënnale van Venetië en op verschillende salons in Parijs. In 1910 stelde ze tentoon op de *Weense Sezession* en werd er corresponderend lid. In 1913 was ze ook een van de Belgische vertegenwoordigers op de Internationale Tentoonstelling van Vrouwelijke Kunstenaars in Turijn.

Op het einde van de Eerste Wereldoorlog kwam Maurice De Weert, rechterhand van de liberale burgemeester Emiel Braun, in conflict met de Duitse bezetter. Samen met Braun werd hij als politiek gevangene gedeporteerd naar Duitsland.

De oude knotwilg en *Klaprozen en lupinen onder grijze lucht* zijn twee werken die Anna in die periode maakte. Haar schilderij *Brume d'automne*

uit 1915 (Francis Maere Fine Arts collection), dat de zachte melancholie van de herfst oproept, was recent te bewonderen op de tentoonstelling *Een zucht naar meer licht, schilderessen van het pleinairisme*, georganiseerd door de vzw. De Vrienden van de School van Tervuren.

In april 1921 reisde Anna naar Rome en schilderde er de tuinen van de Villa Medici. Ze gaf er toen ook een voordracht over het leven in Gent tijdens de Duitse bezetting. De jaren daarop reisde ze herhaaldelijk naar de Azurenkust. Zichten op Le Lavandou, Menton en Saint-Tropez werden vastgelegd in de jaren 1924-'29. In 1930 overleed Maurice De Weert en er volgden enkele jaren waarin Anna nauwelijks schilderde. Vanaf 1934-'35 was ze opnieuw actief, vooral in het Zuiden. Het warme klimaat bracht wat soelaas voor haar toenemende reuma. Behalve olieverfschilderijen maakte ze ook pasteltekeningen op papier. Haar eerste kleurendoos had ze van haar oom Felix gekregen.

In die periode had Anna ook onder het pseudoniem W. een rubriek *Lettre de Province* in *La Flandre Libérale*, waarin ze verslag uitbracht over haar leven in de Provence. In 1938 toonde ze in een grote overzichtstentoonstelling haar werk van de afgelopen 40 (!) jaar; de bekende kunstcriticus Frédéric de Smet leidde toen de tentoonstelling in. Uit 1940 dateert nog een nostalgisch pastel op papier, *Stilleven in wit*, waarop een tafel met een boeket witte bloemen, aan de muur een ronde schotel met een 'gebusseld' kind met gespreide armpjes, verwijzend naar het logo van het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn (het latere *Kind en Gezin*) en als contrast een kleine porseleinen pinguïn met witte buik en zwarte rug.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog heeft Anna De Weert nog maar weinig geschilderd, maar heeft ze een aantal tot vandaag onuitgegeven boeken geschreven. Tussen 1941 en '43 schreef ze *Nouvelles fables de mon jardin*, opgedragen aan haar overleden moeder en echtgenoot. Het zijn herinneringen en bespiegelingen over de natuur, die ze had willen

Zomerochtend, 1910

Schuiten onder de sneeuw, 1929

uitgeven bij een uitgeverij van natuurboeken. In 1946 schreef ze er nog een vervolg op en een biografie over haar moeder. Ze werkte ook aan *Choses de Ter Neuve*, herinneringen aan haar huis in Afsnee, haar tuin en haar geliefde voorwerpen. In 1949 beëindigde ze haar manuscript *Anneken*, herinneringen aan haar kindertijd. Ze overleed op 12 mei 1950, net geen 83 jaar.

Haar oude vriendin Yvonne Serruys schreef in 1946 in haar *Portrait d'Anna Weert*:

'Ze was een grote vrouw, met het lichaam van een Rubens, en een hoofd van een Van Dyck ... Een florissante intellectuele vrouw die de klaarheid van de dingen zag, en weinig hun schaduwen ... Ze was geen vlinder die zich zou verbranden aan haar geliefkoosde licht, maar een soort seculiere heilige (une sainte laïque) die zich in dat licht nestelde als in een permanente gelukzaligheid. De oneindige veelzijdigheid van het plantaardige mysterie zal altijd de aandacht van Anna De Weert trekken en onder een heldere hemel, weerspiegeld in een rustige rivier, zal het intense en mysterieuze plantaardige effect altijd op de voorgrond van haar schilderijen staan ... Camille Lemonnier zei: haar schilderkunst is een gebed, een gebed van een ongelovige vol verwondering voor wie alle beloften zullen uitkomen ...' (Vertaling KH)

Anna De Weert zou dat woord *ongelovige* in de tekst verbeteren: 'Ik ben niet ongelovig, maar een *libre croyante*, een vrije gelovige. *Travailler, peindre, traduire la nature c'est ma manière à moi de prier*: werken, schilderen, de natuur vertalen, dat is mijn manier van bidden'.

Vandaag heeft het museum voor Schone Kunsten van Gent een aantal werken van Anna De Weert in de collectie: o.a. *Mijn atelier in juni* (1912), *Zomerochtend* (1910) met typische tarweschoven op een veld aan de Leie, *Weerspiegelingen op de zee bij Menton* (1926) en een zeldzaam stadsgezicht *Schuiten onder de sneeuw*, aan haar woning op de Coupure in Gent (1929).

Bronnen

Anna De Weert- Jenny Montigny- Yvonne Serruys. Catalogoog bij de Retrospectieve Tentoonstelling. 31 oktober 1987- 4 januari 1988. Museum van Deinze en de Leiestreek. Met besprekingen van De Weert en Montigny door kunstcriticus Jan D'Haese en van Serruys door Nicole Vanraes-Van Camp

Johan De Smet, *Sint-Martens-Latem en de Kunst van de Leie (1870-1970)*, Uitgeverij Lannoo Tielt, 2000.

Emmy & Raf Steel, *Anna De Weert. 'Dame de Ter Neuve'*. Naar aanleiding van de tentoonstelling in Galerie St. John Gent. 30 november - 30 december 2001.

PASSAGE PARIJS – DIRK LEYMAN

Door Chris Rachel Spatz

Pure verwenning voor de liefhebber van Parijs en van literatuur

'Ik heb je lief, o schandelijke hoofdstad! Courtisanes en bandieten - telkens als je genot geeft dat het begrip van de vulgaire leek te boven gaat.'

(Epiloog uit *Le Spleen de Paris* van Charles Baudelaire)

Passage Parijs van Dirk Leyman is een lijvig, gebonden boek. De bescheiden witte naam van uitgever Pelckmans verheft de blauwe kaft met rode letters tot de Franse driekleur. Titel, ondertitel en naam van de auteur op het voorplat staan verticaal gedrukt. Raar. Of stimuleert dit juist de nieuwsgierigheid bij een eerste aanblik van het oeuvre? Het prestigieuze werk ligt zwaar in de hand; het weegt 1,356 kg. Het resultaat is een kanjer van maar liefst 720 pagina's. Het boek legt zich evenwel perfect open, wat het leescomfort ten goede komt. Het lettertype is aan de kleine kant. Foto's en indeling nodigen, bij een eerste vlugge verkenning, alvast uit tot verdere exploratie. Naast schrijvers als Patrick Modiano, Charles Baudelaire en Marcel Proust die, als waren zij Leymans favorieten, de *Ouverture* bevolken, zijn er acht *Parijse Parcours* uitgewerkt. De auteur duikt vooral in de twintigste eeuw, met uitschieters naar de vorige en de huidige, om bekende namen uit de literatuur en filosofie verder te exploreren of vanonder het stof te halen. Hij graaft daarbij in het oeuvre van schrijvers die in Parijs woonden of die er neerstreken omdat de stad hen blijkbaar creatief inspireerde, zoals Ernest Hemingway en de Amerikaanse auteur Paul Auster, die van 1970 tot 1974 naar Parijs verkaste. Een 'carnet d'adresses' in een keurig rood kadertje vergemakkelijkt een eventuele pelgrimage naar locaties verbonden aan een auteur of aan personages uit diens werk. Elke Parijs- en literatuurliefhebber heeft op dat moment al bijna een ticket naar Parijs geboekt.

Eerst Parijs literair absorberen, dan schrijven

De auteur deed zeven jaar over *Passage Parijs*. Hij diende 'Parijs eerst volledig literair te absorberen alvorens hij kon beginnen schrijven', bekend de auteur bij aanvang van het boek. Hij werd een 'flaneur à la Baudelaire'; een 'piéton de Paris'. Patrick Modiano, Nobelprijswinnaar Literatuur 2014, staat aan de startlijn van deze literaire wandeling. Via hem ontdekt de auteur achterafstraatjes en meerdere 'culs-de-sac' (doodlopende straatjes). Villa Seurat, in een Parijse impasse, is de locatie waar Henry Miller zijn *Kreeftskeerkring* schreef. Het frivole en

nachtelijke Parijs wordt geëtaleerd via Henry Miller die naar Parijs kwam 'om er de zonde te bestuderen' en via *Bonjour Tristesse* van Françoise Sagan. Georges Perec en de surrealisten laten de literaire inktvlek verder uitlopen. Leyman schuwt het niet ook schrijvers te profileren die een haat-liefdeverhouding hanteren met Parijs, zoals Charles Baudelaire en Michel Houellebecq. Hij zoekt van al dat schrijvend volk de huizen, restaurants, cafés en uitgaansbuurten op en de boeiende wijze waarop hij daarover verslaggeeft, is als het ware een suggestie voor de lezer om ook dat parcours af te leggen.

In de voetsporen van ...

Ik ben in Parijs en ik exploreer enkele van de adressenlijstjes uit *Passage Parijs*, beginnend met Patrick Modiano die in Parijs woont in de Rue Bonaparte. Ik ontdek ook het huis waar Dora Bruder, hoofdpersonage uit zijn gelijknamige boek, woonde. In het Quartier Latin sta ik voor het gewezen 'Beat Hotel', nu Vieux Paris, waar de eerste lichting van de 'Beat Poets' met o.a. Allen Ginsberg en Gregory Corso neerstreek. Alleen een plakkaat aan de gevel herinnert aan deze artistieke bende. Een foto van de jonge Ginsberg, met op de achtergrond het portret van hun held Arthur Rimbaud, siert een volle bladzijde in *Passage Parijs*. In het hart van Saint-Germain-des-Prés heb ik maar een paar passen nodig om in Les Deux Magots of Café de Flore de geest van de existentialisten, met Sartre en de Beauvoir op kop, te ontwaren. Op de Butte van Montmartre sta ik voor de gevel van het huis waar Louis-Ferdinand Céline woonde. Daar werden, bovenop een kast, onafgewerkte manuscripten van hem ontdekt. 's Avonds ging Céline wandelen met zijn kat Bébert aan een leiband. Ik kijk naar zijn voordeur en zie, over de tijd heen, Bébert en zijn baasje het huis buitenkomen. Dankzij Leymans zin voor detail verneemt de lezer ook de kleine kantjes van grote namen. In de rue Junot op de Butte is het huis van Tristan Tzara, vooral bekend geworden als een van de stichters van het dadaïsme, gelinkt aan de beroemde Oostenrijkse architect Adolf Loos die de plannen van het huis ontwierp. Dirk Leyman herinnert de lezer aan het huis van Prévert in de Cité Véron, waar le Tout-Montmartre langskwam en dat fotograaf Robert Doisneau¹⁴ vereeuwigde. De onderwerpen in *Passage Parijs* vloeien dikwijls uit tot grappige, interessante en vaak nieuw te ontdekken anekdotes én adressen.

¹⁴ La Boverie in Luik toont nog tot 19 april een 400-tal magnifieke foto's van Robert Doisneau

Auteurs in hun sociale context

Soms profileert de sociale context in het toenmalige Parijs zich als protagonist tegenover aspecten of passages uit het leven van de auteurs. Zoals de ophef rond de opvoering van *Les Mamelles de Tirésias* (*De Tieten van Tirésias*) van Apollinaire in 1917, in het Théâtre Montmartre-Galabru, die eindigde in een 'tohu-bohu indescriptible' (onbeschrijflijk geroezemoes). Het stuk zette de pennen in beweging. Sommigen zagen er een wanhopige poging in van Apollinaire om zich te doen gelden als enige overlevende van een zieltogende moderniteit of een onverholen aanval op het kubisme; anderen vonden het een antifeministische satire of zelfs een reactionaire tekst.

We lezen dat Claudine Colette in 1954 de eerste Franse vrouw was die een staatsbegrafenis kreeg. Dat Marguerite Yourcenar in 1980 de eerste vrouw was die aanvaard werd in de Académie Française, wat voor commotie zorgde onder vrouwonvriendelijke académiciens. De allerbelangrijkste straat in *Le Paris de Georges Perec* is de rue Vilin, de verdwenen straat van de verdwenen familie. Ooit een karaktervolle armoedige straat waar veel joodse immigranten uit Oost-Europa woonden en Perecs moeder een coiffeurszaakje runde. De straat werd het symbool van de verdwijning. De huizen zijn gesloopt en veel van zijn familieleden overleefden de Holocaust niet.

Rode Teksten

Vaak begint een Parcours met een citaat, in het rood gedrukt, uit een werk van een van de vermelde auteurs. Het zuigt je meteen verder in de rest van het hoofdstuk.

'Opeens miste hij de geur van de kroeg aan de place Dauphine, die anijnsachtige aperitiefgeur die zo precies bij de atmosfeer van die dag hoorde. Hij had tevergeefs gehoopt dat iemand hem zou meetronen. Hij voelde zich schuldig, toen hij de drie treetjes opliep om het café binnen te gaan.'

(uit *De woede van Maigret* van George Simenon)

Passage Parijs doet je gewoonweg 'goesting' krijgen om op stap te gaan in Parijs. Dit boek is de ideale voorbereiding van een verrijkende literaire pelgrimage. En wie beloont zichzelf niet graag voor de moeite met een café crème op het favoriete terras waar deze geniale, en minder geniale, geesten elkaar ontmoetten?

Dirk Leyman, *Passage Parijs*, Pelckmans, 2025, 719 blz.

NIEUWE PUBLICATIE !

De rubrieken 'Zelfbiografie' en 'Les Femmes de ma Vie' uit de Toverberg gebundeld - 236 blz.

Te bestellen bij Het Beleefde Genot

info@hetbleefdegenot.be

33 euro - leden HBG: 27 euro

Excl. verzendingskosten:

op adres + 7,10 euro; via afhaalpunt: + 5,40 euro

Geen verzendingskosten binnen een straal van 20 km.

HET BELEEFDE GENOT
CULTURELE EN LITERAIRE KRING

P931311

PB-PP
BELGIË(N) - BELGIQUE